

huisvesting arbeidsmigranten

●
de vraag naar, het aanbod aan
en de mogelijke rollen en taken
van de provincie zuid-holland

februari 2017 - T. Nienhuis, L.M. Sluys, M.G.A. Ligtvoet-Janssen
©Tympaan Instituut

S Samenvatting

Inleiding

De afgelopen jaren is een toename van het aantal arbeidsmigranten te zien, onder meer door de vraag naar arbeidsmigranten en het openstellen van grenzen binnen de EU. Arbeidsmigranten zijn belangrijk voor de economie. Dit betekent dat meer huisvesting nodig is die voldoet aan de regelgeving, met name flexibele huisvesting. Om in deze behoefte te voorzien is in 2012 een Nationale Verklaring tijdelijke huisvesting arbeidsmigranten (Nationale Verklaring) opgesteld die is ondertekend door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), gemeenten, werkgevers, huisvesters en andere partijen.

De huisvestingsopgave heeft vaak een gemeenteverstijgende dimensie. De provincie heeft geen directe wettelijke taak bij de huisvesting van arbeidsmigranten. Wel wil zij graag een rol spelen in de ondersteuning van partijen om hun verantwoordelijkheden op te kunnen pakken.

De provincie Zuid-Holland heeft het Tympaan Instituut gevraagd het volgende in kaart te brengen:

- 1 Wat is de vraag naar huisvesting van arbeidsmigranten afkomstig uit de Europese Unie?
- 2 Wat is het aanbod aan geschikte huisvesting voor arbeidsmigranten?
- 3 Welke knelpunten worden ervaren in de huisvesting van arbeidsmigranten?
- 4 Welke rol verwachten partijen hierin van de provincie?
- 5 Wat zijn goede voorbeelden van tijdelijke vormen van huisvesting van arbeidsmigranten?

Deze vragen zijn beantwoord door middel van het toepassen en analyseren van beschikbare gegevens, een literatuurstudie, een enquête onder gemeenten en interviews met onder meer gemeenten en huisvesters.

Aantal arbeidsmigranten

Het is lastig om goed zicht te krijgen op het aantal arbeidsmigranten. Niet alle arbeidsmigranten zijn geregistreerd in de Basisregistratie Personen (BRP) of het Werknemersbestand (WNB) van het UWV. Om tot een beredeneerde schatting te komen zijn diverse aannames gedaan. Op basis van beschikbare gegevens en de aannames die zijn gedaan, wordt geschat dat er in Zuid-Holland bijna 132.000 arbeidsmigranten zijn. Dit moet worden gezien als een maximumscenario.

Huisvesting

Arbeidsmigranten in veel gemeenten worden gehuisvest in zelfstandige reguliere woningen of in kamers die in reguliere zelfstandige woningen worden verhuurd. Een goed zicht op het totale beschikbare aanbod ontbreekt. Uit landelijk onderzoek blijkt dat huisvesting voor arbeidsmigranten nog steeds moeilijk van de grond komt. Het huisvestingsvraagstuk betreft tijdelijke arbeidsmigranten die zich voor kortere tijd willen vestigen. Tijdelijke arbeidsmigranten die zich voor langere tijd willen huisvesten en arbeidsmigranten die zich hier blijvend huisvesten moeten woonruimte vinden op de reguliere woningmarkt. De reguliere woningmarkt staat echter wel onder druk.

Knelpunten in de huisvesting

Uit het project blijkt dat de volgende knelpunten worden ervaren:

- Inzicht in het aantal arbeidsmigranten en daarmee in de omvang van de huisvestingsbehoefte.
- Problemen met omwonenden onder meer als gevolg van kamerbewoning in de kernen en het sociaal isolement van arbeidsmigranten. Tegelijkertijd wordt aangegeven dat incidenten worden uitvergroot, wat zorgt voor negatieve beeldvorming en het onvoldoende onderkennen van het economische belang van arbeidsmigranten.
- Huisvesting die niet aan de regelgeving/bestemmingsplan voldoet. Het betreft bijvoorbeeld illegale kamerbewoning in woonkernen en de bewoning van recreatiewoningen.
- Onvoldoende samenwerking tussen betrokken partijen (gemeenten, huisvesters en werkgevers).
- Tekort aan locaties en belemmerende regelgeving voor het realiseren van locaties. Genoemd zijn gemeenten die te strikt vasthouden aan huisvestingsregels en bestemmingsplannen. Daarnaast worden provinciale beleidskaders als belemmerend ervaren, omdat de provincie uitgaat van het principe van bouwen binnen bestaand stads- en dorpsgebied (BSD) en niet daarbuiten waar mogelijk meer ruimte is.
- Kwaliteit van de huisvesting, waaronder de ligging van de huisvesting ten opzichte van de werklocaties en de bereikbaarheid daarvan en wensen van arbeidsmigranten zelf, bijvoorbeeld geen kamer of voorzieningen willen delen.

Maatregelen

Gemeenten zetten in op het in stand houden van het huidige voorzieningenaanbod. Extra huisvestingsaanbod wordt gerealiseerd in zowel kleinschalige locaties (zoals het toestaan van kamerbewoning) als grootschalige locaties (zoals kantoorpanden en woonunits) die voldoen aan het SNF-keurmerk of vergelijkbaar. Bij het realiseren van extra huisvestingsaanbod moeten gemeenten en woningcorporaties meer aandacht hebben voor huisvestingsmogelijkheden voor verschillende doelgroepen.

Andere maatregelen die worden genomen zijn:

- verbetering van de registratie van arbeidsmigranten, onder meer door de registratie eerste verblijfsadres (REVA);
- het voorkomen van misstanden, onder meer door het verbeteren van de informatievoorziening aan arbeidsmigranten en het betrekken van omwonenden bij de plannen voor huisvesting van arbeidsmigranten in de wijk.

De Nationale Verklaring is een belangrijke stimulans geweest in het agenderen van het huisvestingsvraagstuk van arbeidsmigranten. Nu is het zaak dat het vraagstuk ook op de agenda's van gemeenten *blijft* staan. Door de komst van vluchtelingen en de benodigde huisvesting voor statushouders is er minder aandacht voor de huisvesting van arbeidsmigranten. Aandacht voor huisvesting van arbeidsmigranten blijft nodig, waarbij samenwerking belangrijk is. Het is een gemeenschappelijk vraagstuk, waarbij verschillende belangen spelen en dat om een gezamenlijke oplossing vraagt.

Rol van de provincie

Het is nodig dat er meer inzicht komt in het aantal arbeidsmigranten. Het verdient aanbeveling dat de provincie het Rijk vraagt te bevorderen dat de registratie van arbeidsmigranten wordt verbeterd. Daarnaast is het belangrijk dat de provincie het gesprek voert met gemeenten over welke ruimte de provinciale kaders bieden voor het realiseren van tijdelijke

huisvesting. Maar het is belangrijk om verder te kijken dan alleen naar het huisvestingsvraagstuk en oog te hebben voor het economische belang van arbeidsmigranten.

Verder zou de provincie een rol kunnen spelen bij kennisdeling, zodat gemeenten kennis hebben over aanpak in andere gemeenten en/of regio's. Belangrijker nog wellicht is de agenderende rol die de provincie kan hebben. De provincie zou kunnen stimuleren dat het vraagstuk bij gemeenten op de agenda blijft staan. Daarbij is het ook belangrijk dat er regionale samenwerking is om de opgaven over gemeenten te verdelen. Als de provincie dat oppakt zegt dat iets over de urgentie van het onderwerp en de noodzaak voor het aanpakken van knelpunten.

Inhoud

blz

1 Inleiding

1.1	Aanleiding	1
1.2	Aanpak	2
1.3	Leeswijzer	3

2 Aantal arbeidsmigranten in beeld

2.1	Knelpunten registratie arbeidsmigranten	5
2.2	Stappen om arbeidsmigranten in beeld te krijgen	6
2.3	Raming geregistreeerde (arbeids)migranten in BRP of WNB	7
2.4	Raming niet-geregistreeerde arbeidsmigranten	11
2.5	Raming totaal aantal arbeidsmigranten	12
2.6	Verwachte ontwikkeling arbeidsmigranten	14

3 Huisvesting

3.1	Typologie van arbeidsmigranten	15
3.2	Landelijk onderzoek: huisvesting komt moeilijk van de grond	16
3.3	Huisvestingsaanbod in Zuid-Holland	16
3.4	Knelpunten in de huisvesting in Zuid-Holland	17
3.4.1	Resultaten uit de enquête en de documentenstudie	17
3.4.2	Resultaten uit de interviews	18
3.5	Beleidsdoelen en -maatregelen	21
3.5.1	Doelen ter verbetering van de huisvesting op basis van de enquête en documentenstudie	21
3.5.2	Resultaten uit de interviews	24
3.6	Gewenste rol van de provincie	26
3.7	Voorbeelden ter inspiratie	27
3.7.1	Genderhof Eindhoven	27
3.7.2	Flexhotel Zuiderpark Rotterdam	27
3.7.3	SSF Trompweg Dordrecht	28

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1	Conclusies	29
4.2	Aanbevelingen	31

Literatuur

Bijlagen

1 Inleiding

1.1 Aanleiding

De afgelopen jaren is een toename van het aantal arbeidsmigranten te zien, onder meer door de vraag naar arbeidsmigranten en het openstellen van grenzen binnen de EU. Arbeidsmigranten zijn belangrijk voor de economie.

Een toename van arbeidsmigranten betekent dat meer huisvesting nodig is, die voldoet aan de regelgeving. Hierbij gaat het met name om flexibele vormen van huisvesting. Om in deze behoefte te voorzien is in 2012 een Nationale Verklaring tijdelijke huisvesting arbeidsmigranten (Nationale Verklaring¹) opgesteld die is ondertekend door het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK), gemeenten, werkgevers, huisvesters en andere partijen. Deze Nationale Verklaring moet ervoor zorgen dat er afspraken worden gemaakt over goede huisvesting voor arbeidsmigranten, dat beter inzichtelijk wordt wat de huidige en toekomstige vraag naar huisvesting is en dat kennisdeling over (tijdelijke) huisvesting van arbeidsmigranten bevordert wordt. Hierbij is aangegeven dat de huisvestingsopgave vaak een gemeenteovertijgende dimensie heeft en dat ook de betrokkenheid van provincies gewenst is.

Huisvesting van arbeidsmigranten vraagt om specifieke oplossingen. Arbeidsmigranten die zich slechts voor kortere tijd in Nederland vestigen, kunnen tijdelijke woonruimte vinden in de vorm van short stay of logies. Deze accommodaties kunnen gerealiseerd worden in tijdelijke en permanente bouwwerken. Uitgangspunt is dat het hier gaat om normale stedelijke functies waarop de [Ladder voor duurzame verstedelijking](#)² van toepassing is.

De huisvesting voor arbeidsmigranten is momenteel onvoldoende, kwantitatief en kwalitatief. Er zijn te weinig plaatsen. De plaatsen die er zijn, zijn niet altijd legaal, voldoen niet aan de woonnormen, zijn onveilig en er is te weinig toezicht en beheer. Om dit aan te pakken wordt landelijk ingezet op het stimuleren van de ontwikkeling van huisvesting via experimenteerprogramma's en een (uniform) keurmerk dat toeziet op de kwaliteit van de huisvesting. Ook is het huisvesten van urgente doelgroepen als een van de vier prioriteiten benoemd in het volkshuisvestelijk beleid voor 2016-2019 (Ministerie van BZK 2015). Hoewel arbeidsmigranten formeel geen urgente doelgroep zijn, kunnen zij door onconventionele oplossingen geholpen worden aan een (tijdelijke) woning.

De provincie heeft geen directe wettelijke taak bij de huisvesting van arbeidsmigranten. Wel wil zij graag een rol spelen in de ondersteuning van partijen om hun verantwoordelijkheden op te kunnen pakken. De provincie heeft de (samenwerkende) gemeenten verzocht bij het actualiseren van hun woonvisies rekening te houden met huisvesting van bijzondere doelgroepen, waaronder arbeidsmigranten. Daarnaast wil zij, binnen de mogelijkheden van de Visie Ruimte en Mobiliteit, faciliteren in het voorzien in ruimtelijke mogelijkheden voor

¹ Deze is onder meer ondertekend door de regio Haaglanden, stadsregio Rotterdam en de regio Holland Rijnland.

² Doel van de ladder voor duurzame verstedelijking is goede ruimtelijke ordening in de vorm van een optimale benutting van de ruimte in stedelijke gebieden. De ladder is een instrument voor zorgvuldige afweging en transparante besluitvorming bij alle ruimtelijke en infrastructurele besluiten.

(tijdelijke) huisvesting van arbeidsmigranten (provincie Zuid-Holland, Programma Ruimte 2016).

Deze rapportage draagt bij aan een beter zicht op vraag naar en aanbod aan huisvesting van EU-arbeidsmigranten in Zuid-Holland en aan een visie van partijen op de rol van de provincie.

1.2 Aanpak

Dit project richt zich op de huisvesting van arbeidsmigranten (zie onderzoeksvragen). Het project is uitgevoerd via literatuuronderzoek, ramingen van het aantal arbeidsmigranten, een digitale vragenlijst onder gemeenten en bemiddelings- en uitzendbureaus en interviews met sleutelfiguren in Zuid-Holland.

Vraagstelling

- 1 Wat is de vraag naar huisvesting van arbeidsmigranten afkomstig uit de Europese Unie?
 - a Hoeveel arbeidsmigranten zijn er naar schatting in Zuid-Holland, uitgesplitst naar de acht woonregio's in Zuid-Holland en de gemeenten daarbinnen en uitgesplitst naar leeftijd en nationaliteit/herkomstgroepering?
 - b Hoe is de verhouding tussen tijdelijke arbeidsmigranten en arbeidsmigranten die zich permanent vestigen?
 - c Wat is op grond van economische ontwikkelingen de verwachte toename aan arbeidsmigranten (uitbreidingsbehoefte)?
- 2 Wat is het aanbod (op gemeentelijk en regionaal niveau) aan geschikte huisvesting voor arbeidsmigranten?
 - d Wat is het huidige aanbod aan geschikte huisvesting?
 - e Welke doelstellingen hebben regio's ten aanzien van realisatie van huisvesting?
 - f Hoe is de verdeelsleutel van de huisvestingsafspraken over de gemeenten in de regio?
 - g In hoeverre is het huidige en beoogde aanbod aan huisvesting voldoende om in de (verwachte) vraag te voorzien?
- 3 Welke knelpunten worden ervaren in de huisvesting van arbeidsmigranten?
- 4 Welke rol verwachten partijen hierin van de provincie?
- 5 Wat zijn goede voorbeelden van tijdelijke vormen van huisvesting van arbeidsmigranten?

Het literatuuronderzoek is uitgevoerd ter voorbereiding op het project. Het overzicht van gebruikte bronnen staat in de literatuurlijst. Het literatuuronderzoek is met name gebruikt om zicht te krijgen op de aanpak van de raming van het aantal arbeidsmigranten. De wijze waarop de ramingen van het aantal arbeidsmigranten tot stand is gekomen, staat in paragraaf 2.2.

De digitale vragenlijst voor gemeenten inventariseert het huidige aanbod aan huisvesting voor arbeidsmigranten, de knelpunten die zich voordoen bij de huisvesting en de doelen waar in gemeente en/of regioverband aan gewerkt wordt ter verbetering van de huisvesting. Deze is via een gerichte mailing uitgezet bij gemeenten in Zuid-Holland. De vragenlijst is door 27 gemeenten en een regionaal samenwerkingsverband van gemeenten (deels) in-

gevuld. Van deze 27 individuele gemeenten geven er 24 aan dat er arbeidsmigranten in hun gemeente verblijven, 3 gemeenten weten dit niet.

Aanvullend heeft nog een analyse plaatsgevonden van beleidsdocumenten, onderzoeksrapporten en convenanten op zowel gemeentelijk als regionaal niveau ter aanvulling en verdieping van de gegevens uit de vragenlijsten en de interviews.

Via de koepels van uitzendorganisaties, de Nederlandse Bond van Bemiddelings- en Uitzendondernemingen (NBBU) en de Algemene Bond Uitzendondernemingen (ABU), is ook een digitale vragenlijst uitgezet onder uitzendorganisaties. Dit heeft echter onvoldoende resultaten opgeleverd om mee te nemen in deze rapportage.

De interviews zijn telefonisch afgenomen met 10 personen waarvan de organisaties een sleutelrol vervullen in de huisvesting in Zuid-Holland. Er is gekozen voor een mix van diverse partijen, zoals het Ministerie van BZK, gemeenten, regio's, huisvesters, bemiddelings- en uitzendbureaus en vertegenwoordigers van arbeidsmigranten. Het overzicht van geïnterviewde personen staat in bijlage 1. In de interviews is gevraagd naar de knelpunten in de huisvesting, hoe aan de oplossingen voor de knelpunten gewerkt wordt, goede voorbeelden van tijdelijke huisvesting en de rol die de provincie zou moeten vervullen.

1.3 Leeswijzer

Hoofdstuk 2 geeft een indicatie van het aantal arbeidsmigranten in Zuid-Holland. Dit gaat om zowel het aantal geregistreerde als niet-geregistreerde arbeidsmigranten. Er is toegevoegd hoe deze ramingen tot stand zijn gekomen. In hoofdstuk 3 komt de huisvesting van arbeidsmigranten aan bod. Daarbij wordt gekeken naar de aard van de huisvestingsopgave, knelpunten in de huisvesting van arbeidsmigranten en wat betrokken partijen doen om de huisvesting te verbeteren. Ook wordt in hoofdstuk 3 aangegeven welke rol de provincie zou moeten vervullen op dit thema. Het hoofdstuk sluit af met een aantal inspirerende voorbeelden van tijdelijke huisvesting. In hoofdstuk 4 worden conclusies getrokken en aanbevelingen geformuleerd.

2 Aantal arbeidsmigranten in beeld

2.1 Knelpunten registratie arbeidsmigranten

Arbeidsmigranten

In deze rapportage beschouwen we arbeidsmigranten als eerstegeneratieallochtonen van 15 tot 65 jaar die naar Nederland komen om te werken en in Nederland wonen. Het gaat hier om arbeidsmigranten uit Midden- en Oost-Europa (MOE-landen) en Zuid-Europa. De MOE-landen zijn Bulgarije, Estland, Hongarije, Letland, Litouwen, Polen, Roemenië, Slovenië en voormalig Tsjecho-Slowakije. Zuid-Europa omvat Griekenland, Italië, Portugal en Spanje.

Het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK) gaat uit van de volgende definitie:

EU-arbeidsmigranten worden gedefinieerd als alle 'eerstegeneratieallochtonen' van 18-64 jaar, die afkomstig zijn uit Bulgarije, Hongarije, Slovenië, Polen, Roemenië, Estland, Letland, Litouwen, voormalig Tsjecho-Slowakije (incl. Tsjechië en Slowakije), Portugal, Spanje, Italië of Griekenland en in Nederland verblijven.

Deze definitie sluit aan bij die van het CBS. Het verschil met de definitie die gehanteerd is in dit project is dat de definitie van BZK/CBS uitgaat van alle migranten in die leeftijdsgroep, ongeacht hun migratiemotief. Wij gaan echter uit van de leeftijdsgroep 15 tot 65 jaar die hier naartoe is gekomen om te werken.

Slechts een deel van de arbeidsmigranten is geregistreerd in de Basisregistratie Personen (BRP) van de gemeente of het Werknemersbestand van UWV (WNB). In de Basisregistratie Personen (BRP³) worden persoonsgegevens bijgehouden van iedereen die 4 maanden of langer in Nederland woont (de ingezetenen) en degenen die een relatie met de Nederlandse overheid hebben (niet-ingezetenen). Onder de niet-ingezetenen vallen onder meer de arbeidsmigranten die niet of korter dan 4 maanden in Nederland wonen en er tijdelijk werken. Voor 2014 werden niet-ingezetenen niet centraal geregistreerd. Om deze groep beter in beeld te krijgen, zijn er inmiddels 19 RNI-loketten (Registratie Niet-Ingezetenen) in gemeenten in heel Nederland. Daar kunnen personen die kort in Nederland verblijven zich vrijwillig inschrijven. Het gaat hierbij om de registratie van het eerste verblijfsadres (REVA). Daarnaast leveren Belastingdienst, Buitenlandse Zaken, UWV, Zorginstituut Nederland en Sociale Verzekeringsbank informatie aan voor het RNI (rijksoverheid.nl).

Vanuit de Wet op de loonbelasting moeten werkgevers sociale premies en loonbelasting afdragen namens hun werknemers. Daardoor staat in principe iedereen die werkt voor een Nederlandse werkgever (inclusief de uitzendbureaus) geregistreerd in het Werknemersbe-

³ Voor 2014 was dit de Gemeentelijke basisadministratie (GBA). Vanwege leesbaarheid van de tekst spreken we alleen over BRP, ook als het over de registratie van voor 2014 gaat.

stand (WNB) van UWV. Dit geldt niet voor buitenlandse zzp'ers. De polisadministratie is gebaseerd op data uit loonaangiften. Vaak staat alleen het adres van de werkgever genoteerd en niet het woonadres.

Daarnaast is een groot deel niet geregistreerd. Dat zijn vooral degenen die korter dan 4 maanden in Nederland wonen. Registratie is niet verplicht als iemand uit een EU-lidstaat korter dan 4 maanden in Nederland verblijft. Van der Heijden et al (2013) hebben onderzoek gedaan om tot een schatting van het aantal niet-geregistreerde MOE-landers te komen. Daarvoor zijn gegevens uit de BRP, het WNB en het Herkenningsdienststelsel van de politie (HKS) gekoppeld. Voor het HKS is gekozen omdat dit een van de weinige bestanden is waar niet-geregistreerde arbeidsmigranten in voorkomen. Voor de schatting van het aantal niet-geregistreerde MOE-landers zijn enkele aannames gemaakt, zoals:

- het percentage HKS-geregistreerden onder de BRP-geregistreerden is identiek is aan het percentage HKS-geregistreerden onder de niet-BRP-geregistreerden;
- er zijn geen gemiste koppelingen (van een gemiste koppeling is sprake indien een persoon in BRP en in HKS bekend is, zonder dat de koppeling tot stand gebracht wordt).

Van der Heijden et al (2013) gaat ervan uit dat circa 53% van de MOE-landers geregistreerd is (in BRP of WNB) en dat 47% niet-geregistreerd is. Op basis daarvan komt hij tot schattingen van het totaal aantal MOE-landers. Als de aannames in het onderzoek niet kloppen, is het waarschijnlijk dat de schattingen te hoog zijn en dus als een maximum dienen te worden opgevat.

2.2 Stappen om arbeidsmigranten in beeld te krijgen

Vanwege de registratieproblemen is het lastig een inschatting van het totaal aantal arbeidsmigranten te maken. Omdat een beeld (ondanks kanttekeningen daarbij) beter is dan geen beeld hebben wij ramingen van het aantal arbeidsmigranten gemaakt per regio in Zuid-Holland. Daarvoor hebben wij de volgende stappen genomen:

- 1 Op basis van CBS-gegevens (Schulte, Verschuren 2014) is bekend wat het aantal eerstegeneratieallochtonen (15 tot 65 jaar) op 31 december 2012 is en wat het aantal arbeidsmigranten (15 tot 65 jaar) heeft die zich heeft ingeschreven in de BRP. Op die manier kan worden berekend wat het percentage arbeidsmigranten is van het totaal aantal eerstegeneratieallochtonen (15 tot 65 jaar).
- 2 De aantallen in 2012 in de BRP geregistreerde arbeidsmigranten (15 tot 65 jaar) hebben we afgezet tegen het aantal eerstegeneratieallochtonen (15 tot 65 jaar) om tot een percentage geregistreerde arbeidsmigranten in 2012 te komen.
- 3 Op basis van maatwerk van CBS voor het Verwey-Jonker Instituut (Roovers, Schreven 2015) is bekend wat het aantal eerstegeneratieallochtonen op 1 januari 2015 is uit MOE-landen en Zuid-Europa die zijn ingeschreven in het BRP.
- 4 We hebben het percentage geregistreerde arbeidsmigranten in 2012 toegepast op het aantal eerstegeneratieallochtonen 2015 om tot een raming van het totaal aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2015 te komen dat geregistreerd staat in de BRP.
- 5 Daarnaast zijn er arbeidsmigranten die niet in de BRP maar die wel in de WNB staan geregistreerd. Het nadeel van deze gegevens is dat alleen de werklocatie bekend is en niet de woonplaats. Voor de toedeling naar de regio is ervan uitgegaan dat de regio waarin iemand werkt ook de regio is waar iemand woont. De verhouding BRP-WNB 2012 is toegepast op het geraamde aantal arbeidsmigranten dat geregistreerd staat in de BRP om een schatting te kunnen maken van het aantal arbeidsmigranten dat alleen staat geregistreerd in de WNB.

- 6 De som van het geschatte aantal geregistreerde arbeidsmigranten in de BRP en in de WNB kan als een minimumvariant van het aantal arbeidsmigranten beschouwd worden.
- 7 De gegevens van niet-geregistreerde arbeidsmigranten ontbreken nu nog. Daarvoor zijn we uitgegaan van de verdeling geregistreerde (53%)/niet-geregistreerde (47%) arbeidsmigranten op basis van het onderzoek Van der Heijden et al (2013). De verdeling 53-47 hebben we toegepast op de raming van het aantal ingeschreven arbeidsmigranten 2015 om zo tot een raming van het aantal niet-geregistreerde arbeidsmigranten in 2015 te komen.
- 8 Het aantal niet-geregistreerde arbeidsmigranten tellen we op regioniveau op bij het aantal geregistreerde arbeidsmigranten om zo tot een totaal aantal arbeidsmigranten te komen. Dit kan als een maximumvariant van het aantal arbeidsmigranten beschouwd worden.

Kanttekeningen bij de data

- 1 De peildata van de gegevens zijn 31 december 2012 en 1 januari 2015. Peildatum is in dit verband relevanter dan cijfers over een heel jaar, omdat het voor de benodigde huisvesting vooral belangrijk is te weten hoeveel migranten er tegelijkertijd in Nederland zijn.
- 2 Bij arbeidsmigranten kan het om seizoensarbeiders gaan, maar dat hoeft niet. Het werk in de kassen gaat bijvoorbeeld het hele jaar door. Dat geldt ook voor werk in bijvoorbeeld de schoonmaak, vleesindustrie en bouw. Gebruik van peildatum december/januari hoeft dus geen vertekend beeld te geven.
- 3 Bij arbeidsmigranten gaat het om mensen van 15 tot 65 jaar. CBS-gegevens uit 2012 zijn beschikbaar voor die leeftijdsgroep; dat geldt niet voor de gegevens uit 2015.
- 4 In het WNB worden de gegevens van de werkgemeente geregistreerd. Kanttekening bij het gelijkstellen van werkregio aan de woonregio, is dat dit geen rekening houdt met pendel van werknemers. Zo is in een onderzoek in de Stadsgewest Haaglanden aangegeven dat 23% van de arbeidsmigranten buiten de regio werkt (Timmermans et al 2012).
- 5 De geschatte verdeling 53-47 voor de verhouding geregistreerd/niet geregistreerd heeft betrekking op MOE-landers. Er is niet bekend hoe groot dit percentage is bij arbeidsmigranten uit Zuid-Europa. In deze rapportage is aangenomen dat op hen hetzelfde percentage van toepassing is, maar mogelijk is dit een overschatting⁴.

In onderstaande paragrafen worden de uitkomsten van de verschillende stappen in beeld gebracht.

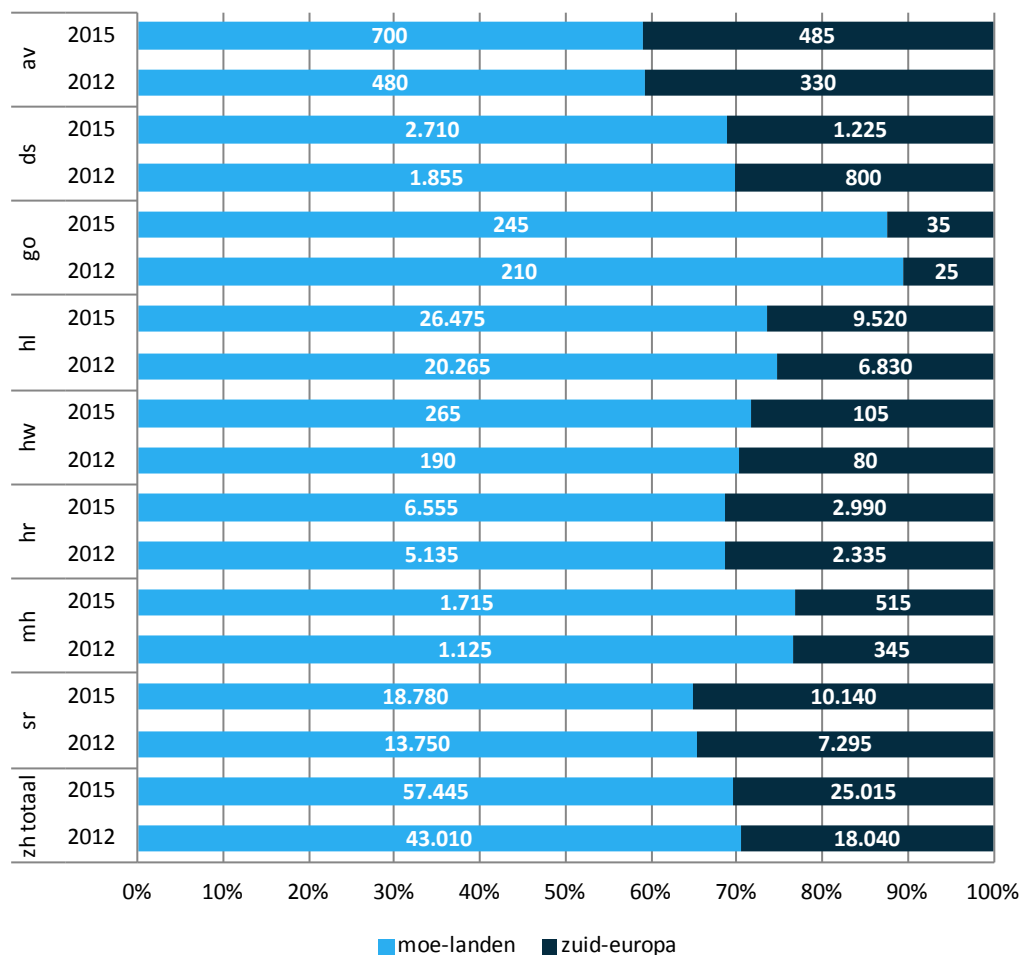
2.3 Raming geregistreerde (arbeids)migranten in BRP of WNB

Aantal geregistreerde eerstegeneratieallochtonen stijgt

In totaal zijn op 1 januari 2015 82.460 eerstegeneratieallochtonen ingeschreven in de BRP in Zuid-Holland (figuur 1). 31 december 2012 waren dat er 61.050. Dit zijn niet alleen mensen die vanwege werk naar Nederland zijn gekomen. Ook zitten hier de immigranten bij die bijvoorbeeld vanwege studie/stage of gezinshereniging naar Nederland komen.

⁴ In de Toolkit 'Inschatting aantal EU-migranten op gemeentelijk niveau' (Programma Flexwonen 2012) wordt de correctiefactor eveneens op alle EU-arbeidsmigranten toegepast.

Figuur 1 Aantal eerstegeneratie Europese allochtonen ingeschreven in de BRP in 2012-2015, per regio¹ in Zuid-Holland

¹ De gemeenten die sinds 2012 zijn gefuseerd, zijn opnieuw berekend zodat ze aan de juiste regio zijn toebedeeld. Het gaat om Alphen aan den Rijn, Goeree-Overflakkee, Molenwaard, Krimpenerwaard en Nissewaard.
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Van de eerstegeneratieallochtonen in 2015 is ongeveer 70% afkomstig uit een MOE-land en 30% uit Zuid-Europa. Dat is hetzelfde als in 2012. Per regio loopt het percentage MOE-landers uiteen van 59% in Alblasserwaard-Vijfheerenlanden tot 88% op Goeree-Overflakkee. In bijlage 1 staan de aantallen eerstegeneratieallochtonen per gemeente in de verschillende regio's. In deze bijlage wordt ook kort toegelicht welke verschillen we hebben gevonden ten opzichte van eigen gegevens van gemeenten.

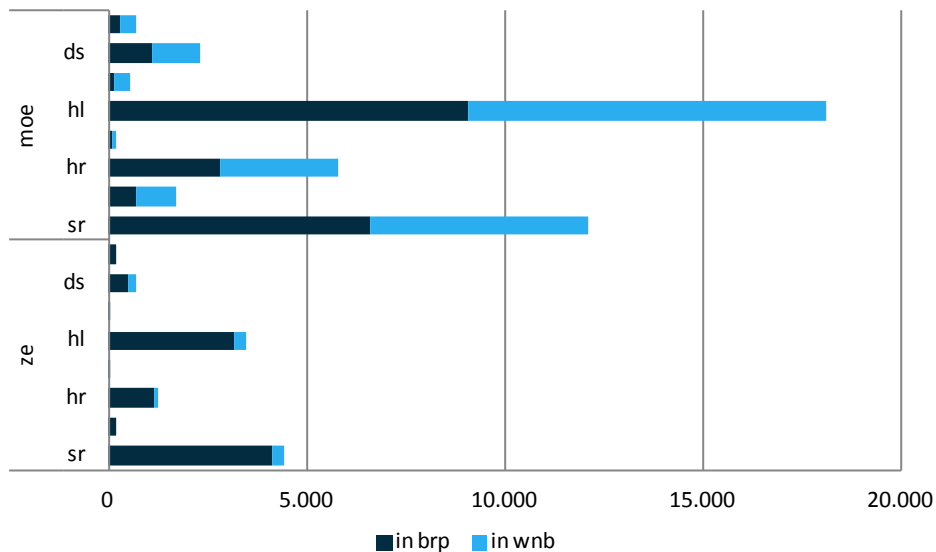
De grootste groep eerstegeneratieallochtonen in Zuid-Holland zijn Polen (41%) gevolgd door Bulgaren (11%). Vooral in de regio Haaglanden en de (voormalige) stadsregio Rotterdam zijn er relatief veel Bulgaren. Verder valt op dat er in de regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden veel Grieken zijn, in de Drechtsteden veel Spanjaarden, in Holland Rijnland veel Italianen en in stadsregio Rotterdam ook veel Portugezen. Welke verklaring daarvoor kan worden gegeven, is niet nader onderzocht.

De verdeling van eerstegeneratieallochtonen naar herkomstgroepering in 2015 is vergelijkbaar met 2012.

Helft geregistreeerde MOE-landers niet in BRP

In Zuid-Holland zijn op 31 december 2012 51.900 arbeidsmigranten geregistreerd, waarvan 41.400 MOE-landers en 10.360 Zuid-Europeanen. Dit gaat om degenen die geregistreerd zijn in zowel de BRP als het WNB. In figuur 2 staat het overzicht per regio. In bijlage 2 staan de aantallen geregistreeerde arbeidsmigranten in 2012 in de BRP per gemeente in de verschillende regio's.

Figuur 2 Aantal geregistreeerde arbeidsmigranten in 2012, per regio in Zuid-Holland

bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympaan Instituut 2016

Om tot een meer recente raming van het aantal geregistreeerde arbeidsmigranten te komen, is zoals aangegeven (in paragraaf 2.2) het percentage geregistreeerde arbeidsmigranten in 2012 toegepast op het aantal eerstegeneratieallochtonen in 2015. Het resultaat daarvan staat in tabel 1. Omdat het een raming betreft, zijn de aantallen afgerond op 50. Dit om schijnnaauwkeurigheid te voorkomen.

In bijlage 3 staat de raming van het aantal arbeidsmigranten in de BRP in 2015 per gemeente in de verschillende regio's.

Tabel 1 Raming aantal geregistreerde arbeidsmigranten (in BRP en WNB) in 2015, per regio in Zuid-Holland

regio	in brp		in wnb		totaal geregistreerd
	moe	zuid-europa	moe	zuid-europa	
alblasserwaard-vijfheerenlanden	450	300	600	0	1.350
drechtsteden	1.600	750	1.800	300	4.450
goeree-overflakkee	200	0	450	0	650
haaglanden	11.800	4.450	11.500	450	28.200
hoeksche waard	150	50	150	0	350
holland rijnland	3.600	1.500	3.750	100	8.950
midden-holland	1.050	300	1.600	0	2.950
stadsregio rotterdam	9.100	5.750	7.750	400	23.000
totaal zuid-holland	27.900	13.150	27.600	1.300	69.950

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Uit tabel 1 blijkt dat van het totaal aantal geregistreerde arbeidsmigranten ongeveer 60% geregistreerd staat in de BRP en ongeveer 40% alleen in het WNB. Het valt op dat van de geregistreerde MOE-landers de helft alleen in de WNB is geregistreerd (en niet in de BRP). Bij de Zuid-Europeanen is 9 op de 10 geregistreerd in de BRP. Het is niet duidelijk hoe dit verschil kan worden verklaard.

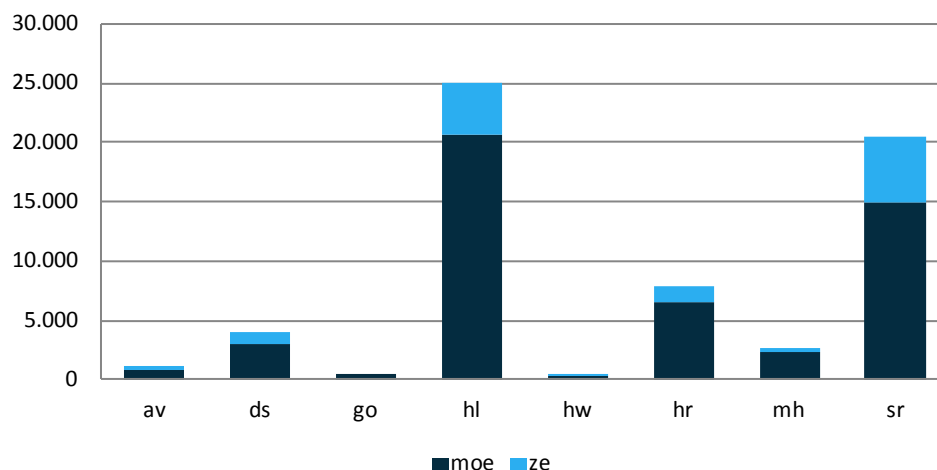
De introductie van REVA zou meer zicht moeten bieden op het aantal geregistreerde arbeidsmigranten. De beschikbare gegevens uit onder meer de stadsregio Rotterdam zijn voor dit onderzoek echter niet bruikbaar, omdat deze gegevens alleen cumulatief en niet op peildatum beschikbaar zijn. Een persoon kan niet worden uitgeschreven uit de REVA. Ook is de registratie niet helemaal betrouwbaar. Aangezien alleen de RNI-loketten in Rotterdam en Den Haag het eerste verblijfsadres noteren van arbeidsmigranten, die zich in een van de 5 pilotgemeenten⁵ willen vestigen, vallen registraties die via de overige 17 RNI-loketten in het land verlopen, buiten beeld. Daarnaast vallen ook de registraties uit het zicht van arbeidsmigranten die een fictief verblijfsadres opgeven (= buiten een van de pilotgemeenten) maar die wél in een van die pilotgemeenten gaan wonen (Expertisecentrum Flexwonen Arbeidsmigranten 2016).

⁵ Den Haag, Rotterdam, Schiedam, Vlaardingen en Westland.

2.4 Raming niet-geregistreerde arbeidsmigranten

Naar schatting zijn ruim 62.000 arbeidsmigranten in Zuid-Holland niet geregistreerd in BRP en/of WNB. Daarvan zijn ruim 49.000 afkomstig uit MOE-landen en bijna 13.000 uit Zuid-Europa. In figuur 4 staan de ramingen per regio: de aantallen zijn afgerond op 50. Er zijn geen ramingen per gemeente gemaakt, omdat deze te onbetrouwbaar zijn.

Figuur 3 Raming aantal niet-geregistreerde arbeidsmigranten in 2015, per RAS-regio in Zuid-Holland

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015, Van der Heijden et al 2013; bewerking Tympaan Instituut 2016

Het is ook interessant te weten wat de omvang is van de herkomstgroepen die niet geregistreerd zijn. Omdat MOE-landers de grootste groep arbeidsmigranten is dit in tabel 2 uitgesplitst voor MOE-landers naar herkomstland. De aantallen zijn afgerond op 50.

Tabel 2 Raming aantal niet-geregistreerde arbeidsmigranten uit MOE-landen in 2015 naar herkomst, per regio in Zuid-Holland

regio	polen	hongarije	voormalig tsjecho-slowakije	roemenie	litouwen	letland	bulgarije	estland	totaal moe
alblasserwaard-vijfheerenlanden	650	100	0	50	0	0	0	0	900
drechtsteden	2.150	100	150	150	0	0	0	0	3.000
goeree-overflakkee	550	0	0	0	0	0	0	0	550
haaglanden	17.050	1.050	600	600	400	550	550	50	20.700
hoeksche waard	200	0	0	0	0	0	0	0	300
holland rijmland	5.650	150	200	150	50	50	100	0	6.500
midden-holland	1.850	200	0	50	0	0	0	0	2.350
stadsregio rotterdam	10.900	1.200	750	550	650	600	300	50	14.950
totaal zuid-holland	39.050	2.800	1.750	1.500	1.100	1.200	950	100	49.250

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015, Van der Heijden 2013; bewerking Tympaan Instituut 2016

Een kanttekening hierbij is dat er sinds 2014 gewerkt wordt aan betere registratie van mensen die minder dan 4 maanden in Nederland verblijven. Dat betekent mogelijk dat de groep niet-geregistreerden in tabel 2 overschat is. De cijfers uit REVA waren voor deze rapportage niet bruikbaar, zoals in de vorige paragraaf uiteengezet. De verbeterde registratie zal (op termijn) een beter beeld geven van de feitelijk aanwezige arbeidsmigranten.

2.5 Raming totaal aantal arbeidsmigranten

Naar schatting zijn er bijna 132.000 arbeidsmigranten in Zuid-Holland, waarvan circa 105.000 MOE-landers en 27.000 Zuid-Europeanen. Naar verwachting woont ongeveer een derde van het totaal aantal arbeidsmigranten in Nederland in Zuid-Holland. Van het totaal aantal eerstegeneratieallochtonen in Nederland woonde op 1 januari 2015 32% in Zuid-Holland.

Geschat wordt dat van het totaal aantal arbeidsmigranten ruim 41.000 is geregistreerd in de BRP (31%), bijna 29.000 in WNB (22%) en 62.000 noch in de BRP noch in WNB geregistreerd staat (tabel 3).

Tabel 3 Raming totaal aantal arbeidsmigranten (geregistreerd, niet-geregistreerd en totaal) in 2015, per regio in Zuid-Holland

	geregistreerd					niet-geregistreerd			totaal		
	brp (31%)		wnb (22%)		totaal (53%)	moe	ze	totaal (47%)	moe	ze	totaal
	moe	ze	moe	ze							
alblasserwaard-vijfheerenlanden	450	300	600	0	1.350	900	250	1.150	1.900	550	2.450
drechtsteden	1.600	750	1.800	300	4.450	3.000	950	3.950	6.350	2.000	8.350
goeree-overflakkee	200	0	450	0	650	550	50	600	1.200	50	1.250
haaglanden	11.800	4.450	11.500	450	28.200	20.850	4.350	25.200	44.350	9.250	53.600
hoeksche waard	150	50	150	0	350	250	50	300	550	150	700
holland rijnland	3.600	1.500	3.750	100	8.950	6.550	1.450	8.000	13.950	3.050	17.000
midden-holland	1.050	300	1.600	0	2.950	2.300	250	2.550	4.900	550	5.450
stadsregio rotterdam	9.100	5.750	7.750	400	23.000	14.800	5.500	20.300	31.550	11.650	43.200
totaal zuid-holland¹	27.900	13.150	27.600	1.300	69.950	49.200	12.800	62.000	104.750	27.200	131.900

¹ Door afronding kan het totaal voor Zuid-Holland afwijken van de som van de aantallen voor de regio's.
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015, Van der Heijden 2013; bewerking Tympaan Instituut 2016

2.6 Verwachte ontwikkeling arbeidsmigranten

Het is lastig om een inschatting te maken van het aantal toekomstige arbeidsmigranten. Dit is afhankelijk is van veel factoren die moeilijk voorspelbaar zijn. Te denken valt aan het Nederlandse migratie- en asielbeleid, de aantrekkelijkheid van Nederland voor migranten, migratieontwikkelingen en -beleid in omliggende landen en ontwikkelingen in de herkomstlanden. Ook de economische conjunctuur en de situatie op de arbeidsmarkt in zowel herkomst- als bestemmingsland hebben effect op de immigratie (LURA 2011).

Uit onderzoek in de regio Rotterdam blijkt dat er verschillend wordt gedacht over een mogelijke toename van het aantal arbeidsmigranten. Voor zover er een groei wordt verwacht, is de belangrijkste reden daarvoor de aantrekkende economie. Voor een deel zal deze economische groei echter worden opgevangen door arbeidsmigranten die zich hier inmiddels hebben gevestigd. Er wordt een trend gesignaleerd dat het aantal arbeidsmigranten dat zich hier vestigt toeneemt. Dit blijkt onder meer uit toename van het aantal arbeidsmigranten dat zich inschrijft bij de Kamer van Koophandel (Expertisecentrum Flexwonen Arbeidsmigranten 2016). Ook elders in Zuid-Holland is deze trend zichtbaar. Zo blijkt bijvoorbeeld uit onderzoek in de gemeente Den Haag dat het percentage Midden- en Oost-Europese arbeidsmigranten dat twee jaar of langer in Den Haag woont, is toegenomen van 29% in 2009 naar 67% in 2014 (Romijn 2014).

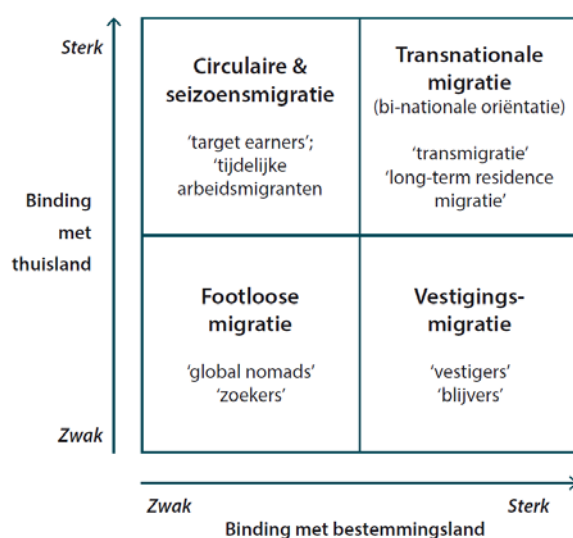
Ook het UWV vindt het lastig om het effect van een aantrekkende economie in te schatten, omdat de arbeidsmarkt, met uitzondering van de techniek, behoorlijk ruim is. Het is de vraag hoe sectoren zich zullen ontwikkelen waarin veel arbeidsmigranten werkzaam zijn, zoals arbeidsintensieve sectoren of sectoren die specifieke kennis vergen. Zo wordt in Westland bijvoorbeeld gezien dat er meer arbeidsmigranten worden ingezet in de zorg. Wat betreft de instroom van vluchtelingen wordt verwacht dat er niet of nauwelijks sprake zal zijn dat deze instroom zal zorgen voor verdringing van arbeidsmigranten op de arbeidsmarkten (Expertisecentrum Flexwonen Arbeidsmigranten 2016).

3 Huisvesting

3.1 Typologie van arbeidsmigranten

De huisvestingsopgave hangt samen met het migratiepatroon en het daaraan verbonden verblijfsperspectief. Engbersen et al (2014) heeft onderzoek gedaan naar migratiepatronen van Polen, Bulgaren en Roemenen. Hij onderscheidt verschillende migratiepatronen (figuur 4). De meeste arbeidsmigranten uit MOE-landen zijn gericht op terugkeer, hoewel het verblijf in Nederland soms langer duurt dan gepland. De daadwerkelijke terugkeer wordt mogelijk vaak uit- en afgesteld, de 'myth of return' (Engbersen et al 2014).

Figuur 4 Typologie van migratiepatronen

bron: Engbersen et al 2014

Tijdelijke arbeidsmigranten in onder andere land- en tuinbouw zijn vooral te vinden in de specifieke gebieden waar die sectoren te vinden zijn. In Zuid-Holland zijn er vooral veel tijdelijke arbeidsmigranten in het Westland en de Duin- en Bollenstreek. Het gaat vaak om laagopgeleide arbeidsmigranten, die weinig contact met Nederlanders hebben, amper Nederlands spreken en vooral werken om het geld naar het herkomstland te sturen. Deze migranten willen vooral snel, goedkope en veilige woonruimte. Vaak vinden zij het geen probleem om voorzieningen te delen. In deze gemeenten is het realiseren van flexibele, tijdelijke huisvesting een belangrijke opgave, zogenaamde short stay faciliteiten (Engbersen et al 2014, Craats 2014).

Vestigings- en transnationale migranten zijn meer te vinden in grote steden, zoals Den Haag en Rotterdam. Deze migranten zijn vaak hoger opgeleid en hebben een sterkere binding met Nederland (Engbersen 2014). Naarmate arbeidsmigranten langer blijven, kan er meer behoefte zijn aan privacy en comfort (Craats 2014). Het delen van voorzieningen hoeft geen bezwaar te zijn, mits het vooral gaat om landgenoten met een vergelijkbare leeftijd, geslacht en samenstelling van het huishouden.

Tot slot willen sommige arbeidsmigranten zich permanent vestigen in Nederland (long-stay). Vaak gaat het daarbij om mensen die hun partner of gezin laten overkomen. Deze arbeidsmigranten zoeken een zelfstandige (huur- of koop)woning (Craats 2014). Voor zover zij in aanmerking willen komen voor een sociale huurwoning blijkt dat daarvoor geen aanvullend huisvestingsbeleid wordt ontwikkeld, omdat dit al onderdeel is van regulier beleid (Craats 2013b). Ook wordt geconstateerd dat deze groep migranten zelf hun weg naar de woningmarkt kunnen vinden en niet hoeft te worden ondersteund.

Het huisvestingsprobleem doet zich vooral voor bij de short- en midstayfaciliteiten. Omdat deze mensen snel huisvesting nodig hebben (die niet altijd beschikbaar is) kunnen ze in onwenselijke situaties terechtkomen (Craats 2014). Hoewel het aantal arbeidsmigranten dat zich voor meerdere jaren in Nederland vestigt (of zelfs permanent) nu nog laag is, neemt deze groep de laatste jaren wel toe. Deze ontwikkeling wordt ook in diverse Zuid-Hollandse gemeenten gezien. In de grote steden is dan ook aandacht nodig voor midstay-faciliteiten tussen logies en reguliere huisvesting in (Van der Velden et al 2016).

3.2 Landelijk onderzoek: huisvesting komt moeilijk van de grond

Platform31 heeft sinds 2011 meerdere experimenten opgezet en onderzoek gedaan naar huisvesting voor arbeidsmigranten. De eindevaluatie van dit traject werd in 2015 gepubliceerd onder de naam 'Huisvesting arbeidsmigranten: een zorg van iedereen?!' (Van der Velden et al 2016). De hoofdconclusie van deze evaluatie was dat huisvesting voor arbeidsmigranten nog steeds moeilijk van de grond komt. Dat heeft drie redenen:

- Het sluitend maken van de business case voor flexibele huisvesting louter gericht op arbeidsmigranten is lastig. Rendement is er meestal wel, maar dit staat niet in verhouding tot het hoge risicoprofiel van deze projecten. Vooral het vloeibare karakter van de doelgroep en daarmee mogelijk lage bezettingsgraad, wordt als een risico gezien.
- Banken en andere financiers zijn niet bekend genoeg met de markt voor flexibele huisvesting. Werkgevers en huisvesters van arbeidsmigranten blijven liever buiten de publiciteit.
- Het negatieve imago van de doelgroep. De komst van een mogelijk short stay facility ontlokt niet altijd positieve reacties uit de omgeving en de politiek. Bewoners en politici zijn bang voor overlast van deze bewonersgroep en maken zich zorgen over de lokale integratie.

Een van de aanbevelingen uit de eindevaluatie is uit te gaan van een mix van doelgroepen, zoals EU-arbeidsmigranten, vergunninghouders, zorgcliënten, gescheiden mensen, studenten en expats. Wanneer die verschillende groepen gemengd worden gehuisvest, daalt het risico van tijdelijke leegstand waarschijnlijk en stijgt het rendement. Ook is de verwachting dat een mix van doelgroepen minder weerstand in omgeving oplevert (Van der Velden et al 2016). Eind april 2016 is Platform 31 gestart met een leerkring De Magic Mix, bestaande uit gemeenten, corporaties en marktpartijen die starten met het opzetten van magic mix projecten (platform31.nl).

3.3 Huisvestingsaanbod in Zuid-Holland

Om een beeld te krijgen van de huisvestingssituatie van arbeidsmigranten in Zuid-Holland is een enquête onder gemeenten gehouden. Deze is door 27 van de 60 gemeenten en 1 van de 8 regio's in Zuid-Holland ingevuld.

Uit de enquête blijkt dat arbeidsmigranten in veel gemeenten worden gehuisvest in zelfstandige reguliere woningen of in kamers die in reguliere zelfstandige woningen worden verhuurd (tabel 4).

Tabel 4 Type geschikte woonvoorzieningen waarin arbeidsmigranten zijn gehuisvest (n =27)

type woonvoorziening	aantal gemeenten
zelfstandige reguliere woningen	20
kamergewijze verhuur reguliere woningen	13
herbestemd gebouw (bijvoorbeeld school, verzorgingshuis)	7
tijdelijke verplaatsbare woonunits	3
recreatiewoningen	4
overig	6

Van de 27 gemeenten die de enquête hebben ingevuld, gaven er 5 aan de totale huisvestingscapaciteit te kennen.

Daarnaast bleek uit de enquête het volgende:

- In 18 gemeenten zijn de woningen voor arbeidsmigranten verspreid over de hele gemeente, in 4 gemeenten geconcentreerd in specifieke wijken en in 1 gemeente aan de rand van de gemeente.
- 13 gemeenten geven aan dat ze niet weten of de locaties voldoen aan een kwaliteitskeurmerk, 4 gemeenten geven aan dat alle locaties voldoen aan het keurmerk, 2 gemeenten geeft aan dat ongeveer de helft daarover beschikt en 2 dat (bijna) geen enkele locatie daarover beschikt.

Aanvullend op de enquête zijn beleidsdocumenten en onderzoeksrapporten van gemeenten en regio's geanalyseerd. Uit deze documentenstudie wordt niet duidelijk in hoeverre gemeenten een compleet beeld hebben van de capaciteit van (tijdelijke) huisvestingsvoorzieningen. Mogelijk speelt hierin ook de bereidheid van huisvesters en werkgevers om gegevens aan te leveren een rol. In de regio Rotterdam is door middel van een enquête onder huisvesters en woningcorporaties getracht de huisvestingscapaciteit te inventariseren. De lage respons wordt gezien als een signaal dat huisvesters en werkgevers niet of nauwelijks bereid zijn meer openheid van zaken te geven (Expertisecentrum Flexwonen Arbeidsmigranten 2016).

3.4 Knelpunten in de huisvesting in Zuid-Holland

3.4.1 Resultaten uit de enquête en de documentenstudie

In de enquête is gemeenten gevraagd welke knelpunten zij zien in (de realisatie van) huisvesting voor arbeidsmigranten. De grootste knelpunten in de huisvesting van arbeidsmigranten zijn het gebrek aan inzicht in de vraag, problemen met omwonenden en onvoldoende samenwerking met betrokken partijen. Opvallend is dat veel gemeenten volgens de enquête **geen** knelpunten ervaren in de capaciteit voor huisvesting of beperkende wet- en regelgeving bij het realiseren van het aanbod (tabel 5). Dit zijn voor het merendeel gemeenten met weinig arbeidsmigranten.

Tabel 5 Knelpunten in de huisvesting van arbeidsmigranten (n=20)

knelpunt	(deels) van toepassing	niet/nauwelijks van toepassing	weet niet
geen zicht op vraag	13	7	0
problemen met omwonenden	9	7	4
onvoldoende samenwerking met betrokken partijen	8	6	6
onvoldoende informatie voor arbeidsmigranten over mogelijkheden huisvesting	6	9	5
te weinig capaciteit voor huisvesting	6	11	3
onvoldoende beheer van de locatie	5	7	8
beperkende wet- en regelgeving bij realiseren aanbod	5	11	4
geen sluitende financiering voor realisatie en exploitatie huisvesting	4	9	8
onvoldoende doorstroom van tijdelijke naar reguliere huisvesting	3	7	9
uitbuiting en misstanden in huisvesting	3	8	9

Ter illustratie enkele knelpunten die uit de beleidsdocumenten en onderzoeksrapporten van gemeenten en regio's naar voren komen:

- Huisvesting die niet aan de regelgeving/bestemmingsplan voldoet. Het betreft bijvoorbeeld illegale kamerbewoning in woonkernen en de bewoning van recreatiewoningen, caravans, schuren en dergelijke in woonkernen en in het buitengebied. Voor het opstellen van de huisvestingsrichtlijnen in Holland Rijnland is uitgegaan van ervaringscijfers dat ongeveer de helft van de arbeidsmigranten niet goed gehuisvest is (Samenwerkingsorgaan Holland Rijnland 2014).
- Overlast, onder meer als gevolg van kamerbewoning in de kernen en het sociaal isolement van arbeidsmigranten. Deze overlast kan verschillende vormen aannemen, zoals verkeerd aangeboden huisvuil, geluidsoverlast door overbewoning, parkeerproblemen en afbraak van de sociale cohesie door telkens wisselende bewoners (gemeente Dordrecht 2014).

3.4.2 Resultaten uit de interviews

Naast de enquête en de documentenstudie zijn, zoals in hoofdstuk 1 is aangegeven, interviews gehouden met gemeenten, huisvesters en werkgevers. Uit deze interviews komen onderstaande knelpunten naar voren.

Tekort aan locaties en belemmerende regelgeving voor realiseren locaties

Huisvesters⁶ geven aan dat er een structureel en chronisch tekort aan volwaardige locaties is. Dit komt volgens hen onder meer doordat er te weinig locaties worden ontwikkeld. Ook vinden huisvesters dat gemeenten soms onvoldoende meewerken. Zij weten soms niet dat de problematiek ook in hun gemeente speelt. Gemeenten houden zich vaak strikt aan de huisvestingsregels. Zo is integratie een belangrijke voorwaarde voor gemeenten (arbeidsmigranten moeten integreren/tussen de bewoners wonen et cetera). Dat belemmert 'creatieve' oplossingen: er mag niet aan de rand van een dorp of stad gehuisvest worden, leeg-

⁶ Woningcorporatie en Vereniging Huisvesters Arbeidsmigranten.

staande panden, bedrijfsgebouwen (op industrie- of bedrijventerreinen) mogen niet gebruikt worden et cetera.

Als uitzendbureaus/werkgevers plannen hebben voor (grootschalige) huisvesting in lege bedrijfspanden/op bedrijfsterreinen matcht dat vaak weer niet met bestaande bestemmings- of ruimtelijke plannen (bijvoorbeeld dat panden/terreinen geen woonfunctie hebben). Het is onduidelijk of gemeenten dergelijke bestemmings- of ruimtelijke plannen niet kunnen (wettelijke regels) of niet willen (maatschappelijke en politieke overwegingen) wijzigen. Tegelijkertijd ervaren gemeenten weinig initiatief van marktpartijen.

Provinciale beleidskaders op het gebied van huisvesting werken hierin volgens een aantal respondenten belemmerend. De provincie gaat uit van het principe van bouwen binnen bestaand stads- en dorpsgebied (BSD). Deze biedt te weinig ruimte om voldoende huisvesting voor arbeidsmigranten te realiseren. Net buiten de BSD is daar meer ruimte voor in bestaande panden. De gemeente wil tijdelijke arbeidsmigranten liever niet in woningen huisvesten, omdat deze zijn bedoeld voor regulier woningzoekenden en permanente inwoners. Huisvesting mag niet ten koste gaan van de toch al krappe voorraad starterswoningen, omdat daar anders een tekort aan ontstaat. De provincie is erg strikt in het handhaven van de regels voor het buitengebied voor nieuwbouw. Maar ook als oplossingen in bestaande panden buiten de BSD worden gezocht, worden die niet altijd ondersteund door de provincie. Als voorbeeld geldt de aanvraag voor herbesteding van een groot kantoorpand voor de huisvesting van arbeidsmigranten. Dit werkt belemmerend.

Een gemeente geeft aan huisvesters te helpen hun initiatieven te onderbouwen, bijvoorbeeld door de veiligheidsdriehoek erbij te betrekken. Goede argumentatie ten aanzien van veiligheid, economisch belang en integratie is belangrijk, omdat initiatieven op deze aspecten anders kunnen verzanden. Daarmee speelt de gemeente in faciliterende zin een belangrijke rol.

Beeldvorming

Mogelijk dat negatieve beeldvorming rondom (huisvesting van) arbeidsmigranten een rol speelt in het onvoldoende kunnen realiseren van huisvesting. Ondanks dat er veel goed gaat, overheerst vaak de negatieve beeldvorming. Incidenten (die er feitelijk zijn) worden uitvergroot en veralgemeniseerd en er wordt onvoldoende kennis genomen van wat er allemaal wel goed gaat en waar. Problemen met omwonenden is een gevoelig punt, maar vaak blijkt er na verloop van tijd dat er van problemen geen sprake is en passen mensen zich goed aan elkaar aan.

Gemeenten en provincie zijn onvoldoende bekend met wat arbeidsmigranten voor de Nederlandse economie betekenen. Dit belemmert voor uitzendorganisaties de samenwerking met gemeenten, omdat zij huiverig tegenover arbeidsmigranten staan. Het beleid van de gemeente Den Haag werkte volgens een respondent deels belemmerend voor het realiseren van de opgave van 500 plaatsen. In het kader van het voorkomen van mogelijke problemen mochten er in 'moeilijke' buurten maximaal twee arbeidsmigranten per woning gehuisvest worden (in andere wijken mocht dat hoger zijn). Een beleid van gespreid en kleinschalig wonen matcht misschien niet met een omvangrijke opgave. Misschien moet er dan toch aan grootschaliger huisvesting gedacht worden. Grote locaties zijn echter slecht financieerbaar: investeerders hebben onvoldoende zicht op continuïteit, vrezen dat de exploitatie niet blijvend is gegarandeerd.

Omvang van de huisvestingsbehoefte

Een ander probleem is dat nog steeds niemand goed weet hoeveel arbeidsmigranten er nu eigenlijk (in de regio) zijn en hoe groot de vraag naar arbeidsmigranten is. En dat betekent dat geen zicht is op hoe groot het aanbod van geschikte woningen moet zijn, hoe groot het aanbod aan Nederlandse les moet zijn et cetera.

Hoewel het realiseren van tijdelijke locaties nodig is, is een misvatting volgens een aantal respondenten dat het zou gaan om een tijdelijk situatie die om tijdelijke oplossingen vraagt, terwijl het zal gaan om een permanente aanwezigheid van arbeidsmigranten in meerdere sectoren van de Nederlandse economie. Het bestemmen van vakantieparken voor huisvesting is zo gezien een symptoom van dit denken en een symptoom van het tekort aan structurele oplossingen. Huisvesting van arbeidsmigranten is daarmee ook een economisch probleem, waarvoor economische zaken de verantwoordelijke portefeuillehouder zou moeten zijn.

Ook geven enkele respondenten aan dat de druk op de huisvesting toeneemt:

- Enerzijds heeft dit te maken met de economische groei (onder meer het aantrekken van de bouwsector), waardoor er meer arbeidsmigranten naar Nederland komen.
- Anderzijds zijn er steeds meer starters en andere urgente doelgroepen op de woningmarkt (met name statushouders) die een beroep doen op de beschikbare locaties. Dit zet druk op beschikbare locaties.

Het is belangrijk dat woningcorporaties zich realiseren dat er niet alleen huisvesting nodig is voor gezinnen, maar dat met kleinere, meer flexibele wooneenheden ook in de woonbehoefte van andere doelgroepen kan worden voorzien.

Kwaliteit van de huisvesting

Er is een aantal aandachtspunten genoemd die betrekking hebben op de kwaliteit van de huisvesting:

- In het buitengebied komen woningen met een agrarische bestemming vrij waar met name Polen worden gehuisvest. De woningen verpauperen snel met als uiterlijk kenmerk verwaarloosde tuinen.
- Daarbij is ook mobiliteit van belang. Mensen moeten op het juiste moment op de juiste plek kunnen komen en zijn vaak afhankelijk van openbaar vervoer wat een slecht bereik heeft in het buitengebied. Busjes die uitzendbureaus laten rijden vervullen daar al een rol in, maar de spreiding van de bedrijven over het buitengebied blijft ook voor andere (potentiële) werknemers een lastig probleem.
- Huisvesting mag niet te duur zijn. Daarnaast speelt een aantal andere aspecten van betaalbaarheid een rol:
 - Onbekendheid met toeslag die bemiddelingsbureaus voor de huisvesting van arbeidsmigranten in rekening brengen. Deze bureaus kunnen woningen van een woningcorporatie huren, ze inrichten en ze vervolgens verhuren aan arbeidsmigranten. Als corporatie wil je niet dat andere partijen flink verdienen aan de goedkope huisvesting.
 - Projectontwikkelaars die willen verdienen aan de realisatie van huisvesting.
 - Uitzendbureaus zijn van belang voor het realiseren van voldoende betaalbare huisvesting. Als zij geen huisvesting zouden aanbieden zouden arbeidsmigranten moeilijk aan huisvesting kunnen komen en vaker slachtoffer worden van huisjesmelkers. Zij huren daarom huizen maar willen ze niet kopen omdat dat te veel risico's met zich meebrengt. In omliggende steden gebeurt het wel dat uitzendbureaus huizen kopen (het is daar gemakkelijker, ook door goedkopere huizen) en aan arbeidsmigranten verhuren. Daarbij is van 'echt' verhuur met huurbescherming echter geen sprake.

- Arbeidsmigranten hebben zelf ook wensen ten aanzien van hun huisvesting:
 - Het wonen in ruimten, georganiseerd door de werkgever, vinden veel arbeidsmigranten niet prettig (met meer mensen op een kamer). Zij zoeken dan oplossingen door zelf iets te vinden. Helaas zijn de wachtlijsten bij woningcorporaties lang en komen zij dan niet zelden bij huisjesmelkers in omliggende steden terecht. De arbeidsmigranten zijn hier vaak jaren en willen iets meer comfort. Een uitzendbureau in het Westland zou hierin willen voorzien door op kleinschalige locaties onderkomens te willen bouwen met hogere eisen aan privacy, te denken valt aan het type starterswoning of studio.
 - De kwaliteit van de huisvesting zou ook de komst van kwalitatief goede en gemotiveerde arbeidsmigranten belemmeren. Door te weinig geschikte onderkomens (kamers delen, slechte kwaliteit, te weinig aanbod) kiezen arbeidsmigranten voor andere Europese landen, waardoor er in de toekomst ook een tekort aan arbeidsmigranten ontstaat in de tuinbouwsector.

Positieve ontwikkelingen

Tot slot merkt een respondent op dat er veel goed gaat. De knelpunten die er zijn, zijn minder groot dan een aantal jaren geleden. Huisvesting van arbeidsmigranten is steeds minder een probleem. Blijkbaar zijn de oplossingen die worden aangedragen en de zelfredzaamheid van mensen voldoende om de knelpunten in belangrijke mate op te lossen. Uitbuiting en misstanden in de huisvesting komen steeds minder voor, onder andere als gevolg van de convenanten, het keurmerk SNF en andere inspanningen op dit terrein. Ook de administratieve last ten aanzien van de inkomenstoets is na overleg met onder meer het Ministerie verlicht.

3.5 Beleidsdoelen en -maatregelen

3.5.1 Doelen ter verbetering van de huisvesting op basis van de enquête en documentenstudie

19 respondenten hebben de vraag beantwoord of er op gemeentelijk en/of regionaal niveau doelen zijn gesteld ter verbetering van de huisvesting van arbeidsmigranten. Van hen zijn er 14 die aangeven dat er doelen zijn geformuleerd op een of meerdere thema's.

Gemeenten zetten met name in op het in stand houden van het huidige voorzieningenaanbod. De constatering op basis van de enquête is daarnaast dat er nauwelijks wordt nagedacht over huisvestingsmogelijkheden voor verschillende doelgroepen (tabel 6). In een van de interviews is aangegeven dat woonvormen voor een mix van doelgroepen nog niet tot stand komt. Initiatiefnemers zien daar nog geen voordelen in. Als je gemeente kun je dit ook niet afdwingen.

Tabel 6 Doelen op het gebied van realiseren van huisvestingsaanbod (n=13)

doel	aantal gemeenten	aantal regio's
in stand houden huidige voorzieningen	8	3 (av-hr-srr)
realiseren woningen in reguliere woningvoorraad	3	2 (hl-hr)
herbestemming sloop-/leegstaande panden	3	1 (hr)
realiseren nieuw aanbod tijdelijke huisvesting/flexwonen/short stay	4	2 (hl-hr)
realiseren nieuw aanbod semipermanente huisvesting	4	2 (hl-hr)
combineren huisvesting voor diverse doelgroepen	2	1 (hr)

Uit de documentenstudie komt verder naar voren dat de maatregelen die worden genomen gericht op het realiseren van huisvesting zijn:

- inzet van kleinschalige locaties, zoals het toestaan van kamerbewoning;
- inzet van grootschalige locaties (zoals bedrijfsgebouwen, kantoorpanden, woonunits, schoolgebouwen), waarbij nadere regels worden gesteld aan:
 - het vereisen van het SNF-keurmerk of minimaal gelijkwaardig;
 - het beperken van overlast voor omwonenden/belemmeringen van omliggende functies (bijvoorbeeld voldoende parkeervoorzieningen/voorkomen van parkeerdruk).
 Als voordeel van grootschalige locaties wordt gezien dat deze meer mogelijkheden bieden voor het realiseren van gemeenschappelijke voorzieningen.

Aan zowel kleinschalige als grootschalige locaties worden vaak 'quota' gesteld, bijvoorbeeld het percentage particuliere woningen waarin arbeidsmigranten mogen worden gehuisvest (Dordrecht), het maximum aantal bewoners per huis (Den Haag) of de maximale capaciteit voor grootschalige voorzieningen (Holland Rijnland).

Opvallend is de reikwijdte van het gemeentelijke beleid: zo is het beleid van de gemeente Zederik beperkt tot huisvesting van arbeidsmigranten in agrarische bedrijfsgebouwen of agrarische bedrijfswoningen, waarbij de huisvesting dus gekoppeld is aan de economische activiteit. In de gemeente Vlaardingen is een 'Convenant tijdelijke huisvesting voor arbeidsmigranten' gesloten tussen de gemeente, woningcorporaties, particuliere huisvesters en uitzendorganisaties.

Daarnaast wordt door gemeenten ingezet op het voorkomen van misstanden en uitbuiting en het verbeteren van de registratie van arbeidsmigranten (tabel 7).

Tabel 7 Doelen die samenhangen met de huisvesting van arbeidsmigranten (n=13)

doel	aantal gemeenten	aantal regio's
verdeling woningen binnen de gemeente	6	2 (hl-hr)
afspraken over toewijzing ter voorkoming van verdringing op de sociale woningmarkt	2	1 (hr)
verbeteren registratie arbeidsmigranten in brp	7	1 (hr)
verbeteren beheer op locaties	5	0
informereren arbeidsmigranten over mogelijkheden huisvesting	4	0
tegengaan uitbuiting en misstanden in huisvesting	9	1 (hr)

Uit de documentenstudie komt naar voren dat de REVA bij de RNI-loketten bijdraagt aan meer zicht op het aantal arbeidsmigranten in de gemeente. Hierbij moet worden opgemerkt dat REVA wel de nodige beperkingen kent, zoals uiteengezet in hoofdstuk 2. Naast REVA zoeken gemeenten naar andere mogelijkheden om de registratie te verbeteren. De

[Westlandse methode](#), waarbij bijeenkomsten worden georganiseerd voor versnelde groepsinschrijving, geldt landelijk inmiddels als een best practice. Verder wordt uit de documentenstudie het beeld bevestigd dat (in een aantal gemeenten) wordt ingezet op:

- Spreiding van huisvestingslocaties over de gemeente, onder meer rekening houdend met kwetsbare wijken.
- Streven naar verbetering van leefsituaties/kijken naar mogelijkheden voor legalisering van huisvesting (met inzet van de bed-voor-bedregeling), al zijn de ervaringen daarmee echter niet in alle gemeenten positief. Zo heeft de gemeente Den Haag haar vertrouwen in kracht van de bed-voor-bedregeling nagenoeg verloren, omdat ondanks veel inzet het resultaat nagenoeg nihil is. In Dordrecht zijn de ervaringen positiever, mede omdat er daar voldoende alternatief aanbod beschikbaar was (Expertisecentrum Flexwonen Arbeidsmigranten 2015).
- Verbeteren van de informatievoorziening aan arbeidsmigranten (zoals het inrichten van informatiepunten en het opstellen van folders in andere talen dan het Nederlands, zoals Pools en Engels). Er wordt ook aandacht besteed aan de inburgering van arbeidsmigranten, waarbij wel wordt aangegeven dat dit ook een verantwoordelijkheid is van arbeidsmigranten zelf.

Tot slot is samenwerking in een aantal gemeenten een aandachtspunt in het beleid (tabel 8).

Tabel 8 Doelen gericht op samenwerking rond huisvesting van arbeidsmigranten (n=13)

doel	aantal gemeenten	aantal regio's
(betere) samenwerking met regiogemeenten	9	3 (hl-hr-srr)
(betere) samenwerking met woningcorporaties	6	2 (hl-hr)
(betere) samenwerking met commerciële huisvesters	7	1 (hr)
(betere) samenwerking met werkgevers/bemiddelings- en uitzendbureaus	6	2 (hl-hr)

Voorts blijkt uit de documentenstudie het volgende ten aanzien van regionale samenwerking voor het realiseren van de huisvestingsopgave (Ministerie BZK 2016).

- In de regio Rotterdam is de huisvestingsopgave niet met concrete aantallen verdeeld over de deelnemende gemeenten. Huisvesting van arbeidsmigranten en de voortgang daarvan is wel een agendapunt van subregionaal overleg (Ministerie BZK 2016).
- In de regio Holland Rijnland hebben partijen een regionaal convenant gesloten voor de periode 2014-2018. Er is geen verdeling van de huisvestingsopgave over de gemeenten in de regio (Samenwerkingsorgaan Holland Rijnland 2014). In deze regio is ook een ambassadeursteam actief als aanjager om de aantallen te realiseren. Tot nu toe zijn de resultaten daarvan beperkt (Ministerie BZK 2016).
- In de regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden is geconstateerd dat er geen grote problemen zijn met de huisvesting van arbeidsmigranten, waardoor er geen regionaal vraagstuk is (regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden 2014).
- De gemeente Dordrecht geeft aan te zullen samenwerken met de gemeenten in Rijnmond, Drechtsteden en West-Brabant om kennis te delen over de gezamenlijke lokale huisvestingsmarkt voor arbeidsmigranten en waar mogelijk te voorkomen dat malafide organisaties moeiteloos van gemeente naar gemeente kunnen blijven hopen (gemeente Dordrecht 2014).

3.5.2 Resultaten uit de interviews

Belang van de Nationale Verklaring

De Nationale Verklaring heeft volgens een aantal respondenten bijgedragen aan de vermindering van de knelpunten. De Nationale Verklaring onderstreept het belang dat het Rijk hecht aan huisvesting van arbeidsmigranten. Met de zogenaamde prioritaire regio's heeft het Rijk prestatieafspraken gemaakt over het te realiseren huisvestingsaanbod. In Zuid-Holland betreft dit de stadsregio Rotterdam en de regio's Haaglanden en Holland Rijnland. Deze afspraken hebben ervoor gezorgd dat het onderwerp ook op de agenda's van (samenwerkende) gemeenten is komen te staan. In Holland Rijnland en de gemeente Vlaardingen zijn de afspraken door betrokken partijen vastgelegd in convenanten.

De prestatieafspraken hebben geleid tot meer samenwerking tussen gemeenten en een groter huisvestingsaanbod voor arbeidsmigranten, onder meer door prestatieafspraken die gemeenten met woningcorporaties hebben gemaakt. Maar niet overal worden de prestatieafspraken (actief) breed gedragen. Dat is geen onwil, maar er zijn ook handvatten nodig om het huisvestingsvraagstuk op te lossen. Behalve de prestatieafspraken hebben ook het SNF Keurmerk, de Inspiratieprijs Flexwonen en de publicatie van goede voorbeelden heeft bijgedragen aan (betere kwaliteit) van (tijdelijk) huisvesting.

Vergroten van het huisvestingsaanbod

Er wordt in huisvestingsaanbod voorzien door het faciliteren van (short stay)huisvesting door de gemeente, zoals leegstaande hotels⁷, maar ook het inzetten van woningen met een agrarische bestemming, die in het buitengebied leeg zijn komen te staan door opschaling van agrarische bedrijven. Om de bereikbaarheid van het buitengebied te verbeteren zouden alternatieven voor openbaar vervoer en busjes van uitzendbureaus bekeken kunnen worden zoals bijvoorbeeld speedbikes.

In het kader van het realiseren van het vergroten van het huisvestingsaanbod is het van belang dat gemeenten en provincies regels soepeler toepassen, waaronder het legaliseren van huisvesting voor arbeidsmigranten in bestaande, leegstaande panden in en aan de rand van dorp of stad. Het gebruik van grootschalige leegstaande locaties biedt ook tijdelijk volwaardige huisvesting. Daarbij is het ook van belang de behoefte aan tijdelijke huisvesting voor diverse groepen en de juiste locaties voor huisvesting te inventariseren.

Arbeidsmigranten voorzien ook zelf in hun huisvestingsbehoefte:

- De indruk is dat in het Westland steeds meer arbeidsmigranten zelf woonruimte vinden. Met name in omliggende steden zoals Den Haag en Rotterdam. Deze steden hebben er ook belang bij dat er door bewoning minder leegstand is.
- Steeds meer arbeidsmigranten kopen een huis, met de lage rentestand en blijkbaar meewerkende banken kunnen zij zich dat permitteren.

Voorkomen van misstanden

Er is partijen veel gelegen aan het voorkomen en oplossen van misstanden:

- Er worden door bedrijven die arbeidsmigranten inhuren steeds hogere eisen gesteld aan Social Responsibility in het kader van Maatschappelijk verantwoord ondernemen. Dit behelst ook dat de huisvesting goed moet zijn en binnen de normen.

⁷ Al is de bezetting niet altijd goed, omdat arbeidsmigranten er (buiten het hoogseizoen) weinig gebruik van maken en de woonruimte dan wordt ingezet voor de huisvesting van vluchtelingen om leegstand te voorkomen.

- Als er signalen zijn over uitbuiting wordt dit meteen naar de desbetreffende instantie doorgegeven die er afdoende op reageert.
- Door goede handhavingscontroles zorgt de gemeente Westland ervoor dat normen worden nageleefd. Misstanden zoals 20 mensen in een camper komen niet meer voor. Ook de buurt ervaart geen overlast: er zijn slechts 3 klachten per jaar.
- Uitzendbureaus organiseren huisvesting voor de arbeidsmigranten die zij werk bezorgen. Zij hanteren een strak systeem waarbij wangedrag wordt afgestraft. Zij hebben mensen in dienst die de link vormen tussen (over het algemeen Poolse) medewerkers en oefenen controles uit. Ook is langs deze weg controle op verhuurders van woningen.
- Uitzendbureaus en gemeenten onderhouden nauwe contacten. Door de intensieve samenwerking/contacten met werkgevers heeft en houdt de gemeente de nodige invloed en kennis zodat problemen snel worden onderkend en aan oplossingen kan worden gewerkt.
- Tot slot is het van belang om te weten wie er in je gemeente woont:
 - Goede registratie en inzicht in woonadressen van arbeidsmigranten. De groepsregistratie, zoals het Westland die heeft ontwikkeld, geeft veel informatie over stromen arbeidsmigranten wat voor goede beleidsinformatie zorgt ten aanzien van de huisvesting van arbeidsmigranten.
 - Het ingerichte informatiepunt arbeidsmigranten (IPA) in de gemeente Westland genereert veel beleidsinformatie ook ten aanzien van wonen. Ook in de gemeente Hillegom is er een Informatie Punt Polen (IPP) opgericht voor de gemeenten in de Duin- en Bollenstreek (Hillegom, Lisse, Noordwijkerhout, Noordwijk, Teylingen en Katwijk). Het IPP verstrekt informatie aan Poolse werknemers, die langere tijd in de Bollenstreek verblijven. Via de mensen die bij het IPP komen krijgen de gemeenten meer inzicht in de woon- en werksituatie van deze werknemers.

Belang van doorpakken

Ondanks genomen maatregelen, is het van belang op een aantal punten door te pakken:

- Er moet worden bewaakt dat het thema op de agenda's van gemeenten **blijft** staan. Door de komst van vluchtelingen en het huisvestingsvraagstuk voor statushouders is de aandacht voor de huisvesting van arbeidsmigranten wat verdrongen. In Haaglanden, een van de negen prioritaire regio's in de Nationale Verklaring, zorgt mede de opheffing van het Stadsgewest voor het wegvallen van de regionale aandacht voor de problematiek. Door het wegvallen van de regierol van het Stadsgewest heeft ook een aantal individuele gemeenten het thema niet meer of onvoldoende op de agenda staan, wat nieuwe huisvestingsinitiatieven mogelijk blokkeert.
- Er moeten nog meer resultaten geboekt worden in de zin van meer geschikte huisvesting(splaatsen) voor arbeidsmigranten. Dat verschilt nu nogal tussen regio's en gemeenten.
- Er moeten 'integrale aanpakken' bedacht en toegepast worden, waarbij alle stakeholders winst (of in ieder geval geen verlies) ervaren.
- Het bewustzijn dat er sprake is van een gezamenlijk probleem van gemeenten, werkgevers, huisvesters en (organisaties van) arbeidsmigranten moet worden vergroot. Regionale samenwerking is van belang om de lasten eerlijk te verdelen. Als gemeenten de huisvesting van arbeidsmigranten goed op orde hebben, trekt dat weer nieuwe arbeidsmigranten aan die zich in die gemeenten willen vestigen.

3.6 Gewenste rol van de provincie

Vanuit het Ministerie gezien is de huisvesting van arbeidsmigranten vooral een vraagstuk van bestuurders van gemeenten en provincie. Huisvesting is primair een gemeentelijke taak, waarbij een van de vraagstukken is hoe je omgaat met krapte op de woningmarkt en het onderscheid in (huisvesting van) langdurig en tijdelijke arbeidsmigranten. De provincie is autonoom. De taak van de provincie ligt vooral in de ondersteuning van huisvestingsplannen van gemeenten, het niet onnodig opwerpen van obstakels in de zin van beperkend RO-beleid en kijken waar flexibel omgaan met regelgeving mogelijk is.

Ten aanzien van de rol van de provincie hebben de overige deelnemers aan het onderzoek de volgende aanbevelingen gedaan:

Het is volgens een aantal respondenten belangrijk dat de provincie zelf meer zicht krijgt op het thema, zodat zij weet voor welke opgaven gemeenten zich gesteld zien. Dit zou de provincie kunnen doen door de (huisvestings)opgave van gemeenten kwantitatief goed in beeld te brengen (waaronder welke arbeidsmigranten, sectoren waarin zij werkzaam zijn, waar ze wonen, hoe lang zij blijven et cetera), ook voor de niet-prioritaire regio's.

Ook wordt aangegeven dat de provincie de regels rond ruimtelijke ordening soepeler zou moeten toepassen. Daarbij moet de opgave niet alleen worden gezien als een huisvestings- en ruimtelijke vraagstuk, maar ook als maatschappelijke en economische opgave. Het is belangrijk dat de provincie de problematiek van gemeenten onderkent en van daaruit actief meedenkt over creatieve oplossingen.

Agenderen, stimuleren van samenwerking en kennisdeling zijn volgens een aantal respondenten belangrijke rollen. Vanuit de uitzendbranche wordt aangegeven dat dit voor alle betrokken partijen (gemeenten, huisvesters, werkgevers) stimulerend werkt. *We moeten er vanaf dat partijen zeggen: 'dat wisten we niet', 'het probleem speelt niet bij ons' et cetera.* Als de provincie dat oppakt zegt dat iets over de urgentie van het onderwerp en de noodzaak voor het aanpakken van knelpunten. Als suggestie wordt meegegeven dat het agenderen, stimuleren van samenwerking en bevorderen van kennisdeling wel selectief moet gebeuren en in samenwerking met de Zuid-Hollandse regio's die een voorttrekkersrol hebben.

Ook zou de provincie nog meer kunnen stimuleren dat er in regionale woonvisies wordt voorzien in de woningbehoefte voor (tijdelijke) arbeidsmigranten. Politiek is het handig om de tijdelijkheid niet specifiek te koppelen aan een doelgroep (arbeidsmigranten), maar aan meerdere doelgroepen waarbij dan gemengd wonen, kan worden gerealiseerd: locaties voor arbeidsmigranten, jongeren, gescheiden mensen, vluchtelingen et cetera. Dit soort huisvesting is flexibel en politiek acceptabel.

De provincie zou een trekkersrol kunnen vervullen in het tot stand brengen van regionale samenwerking rond dit onderwerp (arbeidsmigranten, maar ook statushouders/vluchtelingen). In de regio's zijn er sommige gemeenten die niets aan de problematiek doen en andere gemeenten (noodgedwongen) wel. Huisvesting van bepaalde doelgroepen zou meer als gemeenschappelijke regionale opgave gezien moeten worden, waarbij inzet van alle gemeenten wordt gevraagd. De provincie kan koppelingen leggen tussen regio's en tussen gemeenten in regio's om te bevorderen dat de opgave eerlijk wordt verdeeld. Het is nodig dat de provincie de noodzaak van het thema steeds weer voor het voetlicht brengt. Gemeenten zien niet altijd dat ze daarin een verantwoordelijkheid hebben samen met andere partijen.

Een werkgeversorganisatie geeft aan dat als de gemeente haar verantwoordelijkheid goed oppakt, een rol voor de provincie wellicht niet noodzakelijk is. Wel wordt het belang van uniformiteit van eisen en regels in verschillende gemeenten benadrukt. Daarbij is het voor gemeenten ook goed om kennis te hebben over aanpak in andere gemeenten en/of regio's. In het bij elkaar brengen van kennis en informatie zou de provincie een goede rol kunnen spelen. Overigens vindt niet iedereen dat de provincie een rol heeft op het gebied van kennisdelen en agenderen, omdat er op landelijk niveau al veel wordt opgepakt.

3.7 Voorbeelden ter inspiratie

In bijlage 4 staat een beknopt (niet uitputtend) overzicht van voorbeelden van flexibele huisvesting voor arbeidsmigranten in en buiten Zuid-Holland. Hieronder worden enkele voorbeelden wat uitgebreider besproken.

3.7.1 Genderhof Eindhoven

Genderhof van woningcorporatie Wooninc. uit Eindhoven is winnaar van de Inspiratieprijs Flexwonen 2015. Wooninc. verhuurt vrijkomende appartementen in een verzorgingshuis aan andere doelgroepen dan alleen ouderen. De bewoners van de 190 zelfstandige appartementen kunnen gebruikmaken van gemeenschappelijke voorzieningen zoals een ontmoetingsruimte met maaltijdmogelijkheden, wasserette, kapsalon, kerk en een afsluitbare fietstalling. Deze voorzieningen zijn ook bedoeld voor buurtbewoners.

Wat maakt dit project bijzonder?

- Er zijn voor de totstandkoming van de Genderhof 'nieuwe stijl' geen extra investeringen gedaan en geen subsidies verkregen.
- Het project is low profile ontstaan, zonder omwonenden van tevoren te betrekken.
- Het biedt flexibele huisvesting voor een gecombineerde doelgroep, wat leidt tot bijzondere ontmoetingen.
- De omwonenden maken ook gebruik van de aanwezige voorzieningen voor senioren, zoals bijvoorbeeld het biljart.
- Daarnaast zijn verschillende omwonenden vrijwilliger voor de senioren in Genderhof.
- Er worden individuele huurovereenkomsten met de huurders afgesloten.
- Tal van maatschappelijke organisaties zijn betrokken bij de bewoners en hun welzijn. (aedes.nl, flexwonenarbeidsmigranten.nl, Van der Velden et al 2016, Craats 2015).

3.7.2 Flexhotel Zuiderpark Rotterdam

Het flexhotel was van oorsprong een hotel, sinds eind jaren negentig in gebruik als asielzoekerscentrum en stond daarna geruime tijd leeg. Het hotel heeft vooral tweepersoonskamers. Daarnaast biedt het bewoners verschillende ontspanningsmogelijkheden, zoals een fitness- en rookruimte en een gemeenschappelijke ruimte met biljart en tafeltennis. De eigen parkeerruimte biedt plaats aan 70 auto's. Het Flexhotel richt zich voornamelijk op arbeidsmigranten die tussen de 4 en 40 weken aaneengesloten blijven. Het flexhotel is als tweede geëindigd bij de Inspiratieprijs Flexwonen 2015.

Wat maakt dit project bijzonder?

- Het beheer is laagdrempelig. Omwonenden beschikken over de gegevens van de beheerders.
- Er zijn afspraken gemaakt over de inschrijving van arbeidsmigranten in de BRP en er zijn mogelijkheden gecreëerd om de deel te nemen aan taalcursussen Nederlands.

- Het project ligt in een wijk die wordt gekenmerkt door grote sociaal-economische achterstanden.
- Het flexhotel is in relatief korte tijd ontwikkeld: het is voor de zomer van 2013 aangekocht door Hotel FlexForce en sinds begin januari 2014 operationeel.
- Het project draait inmiddels geruime tijd naar volle tevredenheid van alle betrokken partijen (onder andere gemeente, politie, bewoners, omwonenden, investeerder en werkgever).

(flexwonenarbeidsmigranten.nl)

3.7.3 SSF Trompweg Dordrecht

De Short Stay Facility (SSF) aan de Trompweg in Dordrecht was oorspronkelijk verzorgingshuis De Wielborgh. Begin jaren '90 kwam het gebouw leeg te staan. Herbestemming voor definitieve bewoning was niet mogelijk vanwege de locatie dichtbij de A16. Woningcorporatie Woonbron won een prijsvraag voor een nieuwe bestemming in het gebouw. De corporatie koos voor een concept met tijdelijke huisvesting voor verschillende doelgroepen: de Short Stay Facility (SSF).

Wat maakt dit project bijzonder?

- Het complex bestaat uit een woontoren met 189 appartementen en een voorzieningscentrum met werkervaringsplaatsen.
- Er is een mix van verschillende doelgroepen. Er verblijven zo'n 70 tot 80 arbeidsmigranten, maar ook mensen die er tijdelijk wonen via hulpverleningsinstanties zoals het Blijf van Mijn Lijf Huis en expats of anderen die op zoek zijn naar tijdelijke woonruimte. De verschillende groepen worden uit hun isolement gehaald, waardoor zij opnieuw kunnen deelnemen aan de samenleving.
- Het feit dat de mensen echt in een gemeenschap leven beperkt de overlast.
- Er zijn duidelijke regels voor bewoners over geluid, alcohol en agressie. Bij de SSF lig je er bijvoorbeeld uit na twee keer een gele kaart.
- Er zijn hier verschillende initiatieven uit het bedrijfsleven, zorgcentra en gemeente Dordrecht gebundeld. Daardoor is er een professioneel bedrijf (De Plint) ontstaan met een groot sociaal gevoel. De Plint bevat onder andere een Petit Café, een supermarkt, een wasserette en een 24-uurs receptie. Alle diensten worden in eigen beheer verricht, zoals ook schoonmaak en groenvoorziening.
- De faciliteiten in de SSF zijn er voor alle bewoners van Wielwijk.

(Craats 2013a, wijkendordrecht.nl/wielwijk, <https://woonbron.nl/shortstay-facility>)

4 Conclusies en aanbevelingen

4.1 Conclusies

Ten aanzien van de raming van het **aantal arbeidsmigranten** kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Er kunnen geen harde conclusies worden getrokken over het aantal arbeidsmigranten in Zuid-Holland. Het betreft een beredeneerde, richtinggevende schatting. Aan de ramingen liggen diverse aannames ten grondslag, zoals de gepresenteerde verhouding tussen het aantal geregistreerde en het aantal niet-geregistreerde arbeidsmigranten. Deze verhouding verandert als gevolg van de inzet die gemeenten plegen om meer arbeidsmigranten zich te laten inschrijven in de BRP.
- Daarnaast speelt de vraag welke definitie, in de relatie tot het huisvestingsvraagstuk, als meest relevant kan worden beschouwd. Gaat het alleen om de migranten met een arbeidsmotief of ook om migranten met andere motieven, zoals gezinsleden die meemigreren? Ook deze moeten immers gehuisvest worden, al zal dat waarschijnlijk vaker in reguliere dan in tijdelijke voorzieningen zijn.
- Andere aandachtspunten bij de cijfers zijn:
 - Een deel van de arbeidsmigranten pendelt tussen gemeenten en regio's (werkgemeente of -regio is een andere dan de woongemeente of -regio). Dat beperkt de mogelijkheden om een schatting te maken van migranten die geregistreerd staan in het WNB.
 - Het is niet duidelijk hoe het aantal arbeidsmigranten zich in de toekomst zal ontwikkelen. Mogelijk dat door de aantrekkende economie de behoefte aan arbeidsmigranten, zoals in de bouw, zal toenemen. Vooral nog lijken de effecten daarvan lastig in te schatten.
- Ook in een aantal interviews is geconstateerd dat een goed zicht op aantallen arbeidsmigranten en de huisvestingsvraag nog steeds ontbreekt. REVA kan hierin ten dele voorzien, maar ook deze gegevens kennen hun beperkingen.
- Op basis van beschikbare gegevens en de aannames die zijn gedaan, wordt geschat dat er in Zuid-Holland bijna 132.000 arbeidsmigranten zijn. Dit aantal moet worden gezien als het maximumscenario. Hieronder wordt het aantal arbeidsmigranten in 2015 per regio nogmaals gepresenteerd.

Tabel 9 Raming totaal aantal arbeidsmigranten in 2015, per regio in Zuid-Holland

regio	moe	zuid-europa	totaal
alblasserwaard-vijfheerenlanden	1.900	550	2.450
drechtsteden	6.350	2.000	8.350
goeree-overflakkee	1.200	50	1.250
haaglanden	44.350	9.250	53.600
hoeksche waard	550	150	700
holland rijmland	13.950	3.050	17.000
midden-holland	4.900	550	5.450
stadsregio rotterdam	31.550	11.650	43.200
totaal zuid-holland¹	104.750	27.200	131.900

¹ Door afronding kan het totaal voor Zuid-Holland afwijken van de som van de aantallen voor de regio's.

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015, Van der Heijden 2013; bewerking Tympaan Instituut 2016

Wat betreft de **huisvesting** van arbeidsmigranten kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Het is belangrijk onderscheid te maken tussen tijdelijke arbeidsmigranten die zich voor kortere tijd willen vestigen, tijdelijke arbeidsmigranten die zich voor langere tijd willen huisvesten en arbeidsmigranten die zich hier blijvend huisvesten. De laatste twee groepen moeten woonruimten vinden op de reguliere woningmarkt. Het aantal arbeidsmigranten dat langer in Nederland verblijft, neemt toe ten opzichte van het aantal migranten dat hier maar kort verblijft, zoals blijkt uit bijvoorbeeld het aantal inschrijvingen bij de Kamer van Koophandel.
- Voor de groep arbeidsmigranten die zich voor kortere tijd willen huisvesten moeten voorzieningen worden getroffen en op deze groep moet het huisvestingsbeleid zich dus richten. De omvang van de totale tijdelijke huisvestingscapaciteit is bij gemeenten in onvoldoende mate in beeld. Als noch de vraag, noch het aanbod goed in beeld is, kunnen geen conclusies worden getrokken over wat de behoefte is aan extra capaciteit en of de voorgenomen maatregelen voldoende zijn om daarin te voorzien.
- Arbeidsmigranten die zich voor langere tijd of permanent willen huisvesten, vallen onder het reguliere woonbeleid. Zij kunnen zelf hun weg op de woningmarkt vinden. Wel wordt er druk op de woningmarkt ervaren. Het is belangrijk dat in prestatieafspraken tussen woningcorporaties, gemeenten en huurdersorganisaties wordt vastgelegd dat er niet alleen huisvesting wordt gerealiseerd voor gezinnen, maar dat ook kleinere, meer flexibele wooneenheden nodig zijn om te voorzien in de woonbehoefte van andere doelgroepen. De demografische ontwikkeling in Nederland laat zien dat er in de toekomst steeds meer alleenstaanden komen en dat de bestaande woningvoorraad daar op afgestemd moet worden.
- Werkgevers spelen een belangrijke rol in de huisvesting van arbeidsmigranten. Nadeel hiervan is dat dit zorgt voor een dubbele afhankelijkheid van de werkgever. Het bemoeilijkt bijvoorbeeld verhuizing als een arbeidsmigrant wel nog bij dezelfde werkgever wil blijven werken.
- De thema's die spelen rondom arbeidsmigranten, zijn breder dan alleen het huisvestingsvraagstuk. Met name het economische belang van arbeidsmigranten wordt benadrukt. Daarnaast is er ook het integratievraagstuk. Dat betekent bijvoorbeeld in Den Haag dat bij de keuze van locaties voor huisvesting van arbeidsmigranten rekening wordt gehouden met kwetsbare locaties.

- Verschillende gemeenten proberen integratie te bevorderen door middel van gerichte informatie aan arbeidsmigranten (bijvoorbeeld door middel van de inrichting van een informatiepunt). Tegelijkertijd wordt ook geconstateerd dat arbeidsmigranten zelf ook een verantwoordelijkheid in hebben. Wat hierin nog van belang is, is het creëren van maatschappelijk draagvlak. Het is belangrijk om omwonenden te betrekken, bijvoorbeeld door het organiseren van bewonersavonden voor het ontwikkelen van een gemeentelijke visie of te zorgen voor een aanspreekpunt waar omwonenden terecht kunnen met vragen en klachten.
- Er is dus een gezamenlijke opgave waarbij verschillende belangen spelen. Dat betekent dat samenwerking nodig is voor een gezamenlijke oplossing. Gemeenten geven aan dat ze met huisvesters/initiatiefnemers om de tafel gaan, een andere geïnterviewde geeft aan dat marktpartijen ook zelf weinig initiatief tonen. Overigens vinden huisvesters en werkgevers dat gemeenten een restrictievere houding hebben dan dat gemeenten dat zelf vinden. Marktpartijen en werkgevers verwachten dat huisvestingsproblemen blijven, omdat gemeenten en woningcorporaties door huisvesting van statushouders minder aandacht hebben voor de aandacht voor huisvesting van arbeidsmigranten.
- Gemeenten geven op hun beurt aan dat het provinciale beleid op het gebied van ruimtelijke ordening remmend werkt in het realiseren van nieuwe huisvestingslocaties. De provincie gaat uit van het principe van bouwen binnen bestaand stads- en dorpsgebied (BSD). Dit biedt te weinig ruimte om voldoende huisvesting voor arbeidsmigranten te realiseren.
- De Nationale Verklaring heeft in ieder geval een ‘boost’ gegeven aan het aanpakken van de problematiek, al is de indruk dat dit convenant niet door alle gemeenten breed wordt gedragen. Dat is geen onwil, maar er zijn ook handvatten nodig om het huisvestingsvraagstuk op te lossen. Van belang is ook om de huisvestingsopgave op de agenda te houden van (samenwerkende) gemeenten Dit speelt bijvoorbeeld in de regio Haaglanden (mede door opheffing van het Stadsgewest). Maar ook is er sprake van ‘verdringing’ door andere vraagstukken (zoals de huisvesting van statushouders). In gemeenten waar het vraagstuk huisvesting arbeidsmigranten niet (meer) op de agenda staat, wordt ook geconstateerd dat marktpartijen geen aanspreekpunt hebben voor hun initiatieven, waardoor er niets van de grond komt. Daarnaast is ook regionale samenwerking van belang, om de lasten eerlijk te verdelen. Als gemeenten de huisvesting van arbeidsmigranten goed op orde hebben, trekt dat weer nieuwe arbeidsmigranten aan die zich in die gemeenten willen vestigen.

4.2 Aanbevelingen

Aanbevolen wordt om te onderzoeken hoe het zicht op het aantal arbeidsmigranten kan worden vergroot. Immers: als je onvoldoende zicht hebt op de vraag, kun je ook niet beoordelen of het huisvestingsaanbod voldoende is. Het verdient aanbeveling dat de provincie in overleg met het Rijk treedt over hoe de registratie van de arbeidsmigranten kan worden verbeterd.

Suggesties die zijn gedaan voor het vergroten van inzicht in het aantal arbeidsmigranten:

- stimuleren dat meer arbeidsmigranten zich registreren, bijvoorbeeld door toepassing van de ‘Westlandse methode’ en de REVA bij de RNI-loketten;
- in gesprek gaan met het netwerk van werkgevers over beschikbaarheid van verblijfsgegevens van hun werknemers en het maken van afspraken over registratie daarvan.

Daarbij is het ook belangrijk dat de gegevens inzicht bieden in het onderscheid tussen arbeidsmigranten die hier kort verblijven en arbeidsmigranten die hier langer verblijven of

zich permanent vestigen. Hun huisvestingsbehoefte verschilt van de tijdelijke arbeidsmigranten.

Belangrijk is dat de provincie het gesprek voert met gemeenten welke ruimte de provinciale kaders bieden voor het realiseren van tijdelijke huisvesting. Maar het is belangrijk om verder te kijken dan naar alleen naar het huisvestingsvraagstuk. Het gaat niet alleen om huisvesting, maar bijvoorbeeld ook om de economische waarde waar arbeidsmigranten aan bijdragen. De nieuwe Omgevingsvisie biedt kansen om te sturen op gewenste ruimtelijke ontwikkelingen in samenhang met andere beleidssectoren. Daarbij zou (tijdelijke) huisvesting een aandachtspunt moeten zijn. Als bijvoorbeeld een nieuw greenportgebied in ontwikkeling wordt genomen, kan tevoren berekend worden dat daarvoor een bepaald aantal werknemers en huisvestingsmogelijkheden nodig zijn. Maar ook zou de doelgroep van tijdelijke huisvesting breder gezien kunnen worden: niet alleen arbeidsmigranten hebben immers behoefte aan tijdelijke huisvesting. Tegelijkertijd is aandacht nodig voor reguliere huisvesting, omdat het aantal arbeidsmigranten dat zich hier vestigt toeneemt, waardoor de druk op de reguliere arbeidsmarkt toeneemt.

Verder zou de provincie een rol kunnen spelen bij kennisdeling, zodat gemeenten kennis hebben over aanpak in andere gemeenten en/of regio's. Belangrijk wellicht is nog de agenderende rol die de provincie kunnen hebben. De provincie zou kunnen stimuleren dat het vraagstuk bij gemeenten op de agenda blijft staan. Daarbij is het ook belangrijk dat er regionale samenwerking is om de opgaven over gemeenten te verdelen. Als de provincie dat oppakt zegt dat iets over de urgentie van het onderwerp en de noodzaak voor het aanpakken van knelpunten.

Literatuur

Schriftelijke documentatie

- Craats J van der. Huisvesting arbeidsmigranten, 10 praktijkvoorbeelden. Den Haag: Aedes, 2013a.
- Craats J van der. Quick scan. Schatting aantal arbeidsmigranten in Holland Rijnland 2013. Hilversum: Huiswerk advies & projecten, 2013b.
- Craats, J van der (red). Routekaart naar goede huisvesting van EU-arbeidsmigranten. Hilversum: Huiswerk advies & projecten, 2014.
- Craats J van der (red). 8 flexwonenprojecten in woord en beeld. Nominaties voor de Inspiratieprijs Flexwonen 2015. Hilversum: Huiswerk advies & projecten, 2015.
- Engbersen G, Jansen J, Faber M, Leerkes A, Snel E. Migratiepatronen in dynamisch perspectief. Een pilotstudie naar veranderende patronen van arbeidsmigratie uit Polen, Bulgarije en Roemenië. Rotterdam: Onderzoeksgroep CIMIC Erasmus Universiteit Rotterdam, 2014.
- Expertisecentrum Flexwonen voor Arbeidsmigranten. Rapportage onderzoek Voortgang huisvesting arbeidsmigranten 2015. Den Haag: EFA, 2015.
- Expertisecentrum Flexwonen voor Arbeidsmigranten. Onderzoek huisvesting arbeidsmigranten in de regio Rotterdam. Den Haag: EFA, 2016.
- Gemeente Alphen aan den Rijn. Beleidskader Tijdelijk wonen in Alphen aan den Rijn. Alphen aan den Rijn: gemeente Alphen aan den Rijn, 2015.
- Gemeenten Alphen aan den Rijn, Boskoop en Rijnwoude. Beleidskader huisvesting arbeidsmigranten. Een plek in de samenleving. Alphen aan den Rijn, 2013.
- Gemeente Dordrecht. Eindrapportage Taskforce huisvesting arbeidsmigranten. Dordrecht: gemeente Dordrecht, 2014.
- Gemeente Vlaardingen. Beleid Moelanders, Vlaardingen: gemeente Vlaardingen, 2010.
- Gemeente Vlaardingen. Convenant tijdelijke huisvesting voor arbeidsmigranten. Vlaardingen: gemeente Vlaardingen, 2011.
- Gemeente Zederik. Beleid huisvesting seizoensmedewerkers en tijdelijke arbeidsmigranten. Zederik: gemeente Zederik, 2011.
- Gemeente Zederik. Evaluatie beleid huisvesting (tijdelijke) arbeidsmigranten, Oplegnotitie voor de raad. Zederik: gemeente Zederik, 2014.
- Heijden PGM van der, Cruiff M, Gils G van. Aantallen geregistreerde en niet-geregistreerde burgers uit MOE-landen die in Nederland verblijven. Rapportage schattingen 2009 en 2010. Utrecht: Universiteit Utrecht, 2013.
- Heijmans BN. Huisvesting arbeidsmigranten. Richtinggevende uitgangspunten. Appendix bij nota 'Tijdelijk wonen in de gemeente Westland (2008). Westland: gemeente Westland, 2012.
- Kalisvaart, A. MOE-landers in Zoetermeer. Zoetermeer: gemeente Zoetermeer, 2015.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). Huisvesting EU-Arbeidsmigranten: stand van zaken in de regio's per januari 2016. Bijlage bij, Voortgangsbrief Huisvesting EU-arbeidsmigranten 2016 d.d. 11 mei 2016. Den Haag: Ministerie van BZK, 2016.
- Lupi T en Visser AJ. Huisvesting arbeidsmigranten: een zorg van iedereen?!! Den Haag: Platform 31, 2015.
- LURA. Eindrapport Arbeidsmigratie in goede banen, tijdelijke commissie Lessen Uit Recente Arbeidsmigratie. 2011.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties(BZK). Nationale Verklaring van partijen betrokken bij de (tijdelijke) huisvesting van EU-arbeidsmigranten. Den Haag: Ministerie van BZK, 2012.
- Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties (BZK). Kamerbrief prioriteiten volkhuisvesting. Den Haag: Ministerie van BZK, 22 juni 2015.
- Programma Flexwonen. Toolkit 'Inschatting aantal EU-migranten op gemeentelijk niveau'. Handvatten voor gemeenten. Den Haag, 2012.
- Provincie Zuid-Holland. Agenda Ruimte 2015. Den Haag: provincie Zuid-Holland, 2015.
- Regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden. Voorstel regio Alblasserwaard-Vijfheerenlanden: arbeidsmigranten in de regio AV. Gorinchem: regio A-V, 2014.

Romijn A, Kamerling R. Monitor EU-arbeidsmigranten, 2013. Kwantitatieve weergave van EU-arbeidsmigranten in Den Haag. Den Haag: gemeente Den Haag, 2014.

Roovers H, Schreven L. Eerste- en tweedegeneratie allochtonen uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa, naar geslacht, herkomstgroepering en woongemeente, 1-1-2015. Den Haag: CBS, 2015.

Rusinovic K, Burgers J, Meij R van der, Engbersen G, Ilies M, Snel E. Oost-Europese arbeidsmigranten in het Oostland. Sociale leefsituatie, arbeidspositie en toekomstperspectief. Rotterdam/Den Haag: Erasmus Universiteit Rotterdam/Nicis Institute, 2012.

Samenwerkingsorgaan Holland Rijnland. Convenant huisvesting arbeidsmigranten Holland Rijnland periode 2014-2018 (inclusief bijlagen). Leiden: Samenwerkingsorgaan Holland Rijnland, 2014.

Schulte M, Verschuren L. Regionale spreiding van eerstegeneratieallochtonen en arbeidsmigranten uit Midden-, Oost- en Zuid-Europa (update). Den Haag: CBS, 2014.

Tieleman M. Arbeidsmigranten in Westland. Werken, wonen, leven. Westland: gemeente Westland, 2013.

Timmermans NGL, Linden B van der, Verhoeven WHJ. Arbeidsmigratie in het Stadsgewest Haaglanden. Huisvesting tijdelijke arbeidsmigranten. Zoetermeer: Panteia, 2012.

Velden J van der, Tiggeleloven P, Wassenberg F. De Magic Mix. Een verkenning van wooncomplexen waar verschillende doelgroepen gemengd wonen. Den Haag: Platform 31, 2016.

Websites

aedes.nl	Aedes, vereniging van woningcorporaties
flexwonenarbeidsmigranten.nl	Expertisecentrum Flexwonen voor arbeidsmigranten
hotelwestland.nl	Hotel Westland
ladderverstedelijking.minienm.nl	Ministerie van Infrastructuur en Milieu, Ladder voor duurzame verstedelijking
platform31.nl	Platform 31
rijksoverheid.nl	Rijksoverheid

Respondenten interviews

Ludolf de Boer, gemeente Den Haag

Paulien van Dijk, adviseur strategie, woningcorporatie Staedion Den Haag

Anna Jansen, gemeente Westland

Frans de Lorme van Rossem, Samenwerkingsorgaan Holland Rijnland

Cor de Koeijer, jurist, Nederlandse Bond van Bemiddelings- en Uitzendondernemingen (NBBU)

Jos van der Knaap, LTO Glaskracht Westland

Isabel Salman, beleidsmedewerker Ruimtelijke Ordening gemeente Hillegom (Informatie Punt Polen)

Marco Schuurmans, gemeente Vlaardinggen

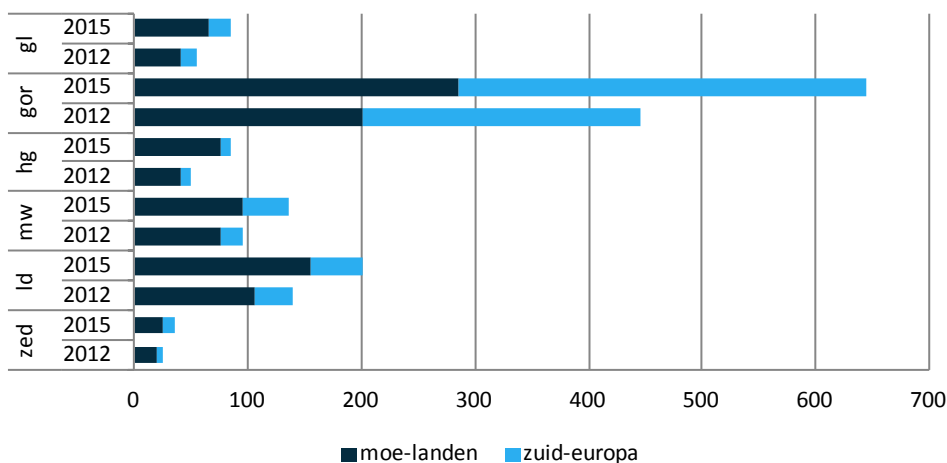
Joep Thönissen, voorzitter Vereniging Huisvesters Arbeidsmigranten (VHA)

Imke Verbeek, beleidsmedewerker Ministerie van BZK

Bijlage 1

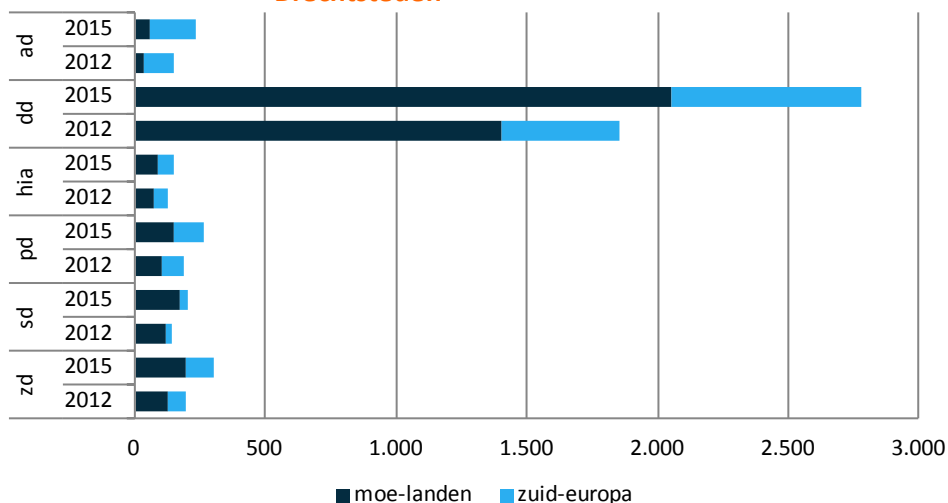
Aantal eerstegeneratieallochtonen per gemeente per regio

Figuur 1 Aantal eerstegeneratie Europese allochtonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015, in Alblasserwaard-Vijfheerenlanden¹

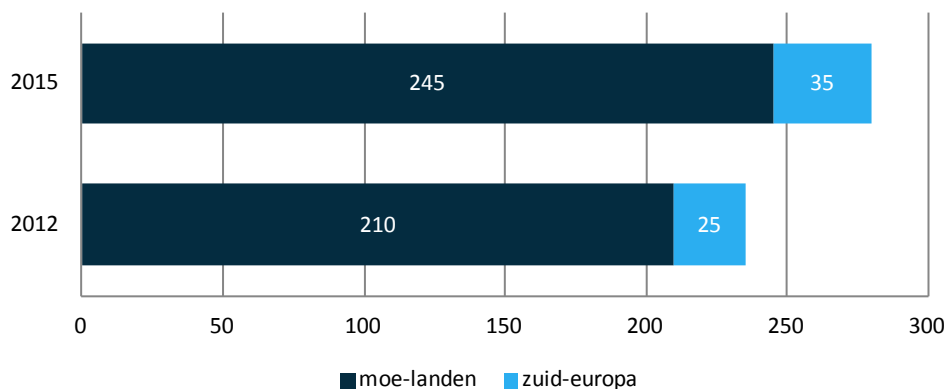
¹ Van boven naar beneden: Giessenlanden, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Molenwaard, Leerdam, Zederik. Molenwaard is een fusiegemeente van Graafstroom, Liesveld en Nieuw-Lekkerland.
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympan Instituut 2016

Figuur 2 Aantal eerstegeneratie Europese allochtonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015, in Drechtsteden¹

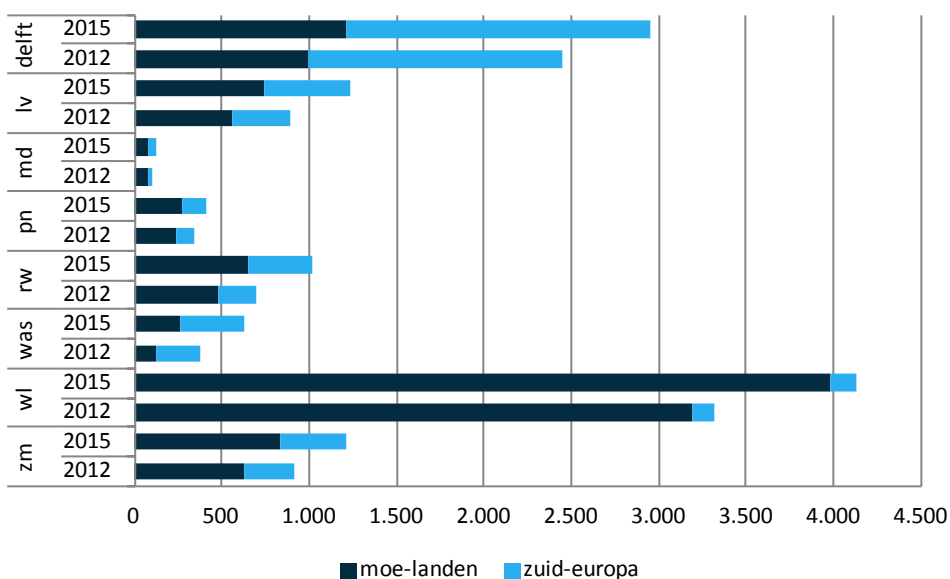
¹ Van boven naar beneden: Alblasserdam, Dordrecht, Hendrik-Ido-Ambacht, Papendrecht, Sliedrecht, Zwijndrecht.
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympan Instituut 2016

Figuur 3 Aantal eerste generatie Europese allochtonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015 in Goeree-Overflakkee¹

¹ Goeree-Overflakkee is een fusiegemeente van Dirksland, Goedereede, Middelharnis en Oostflakkee.
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

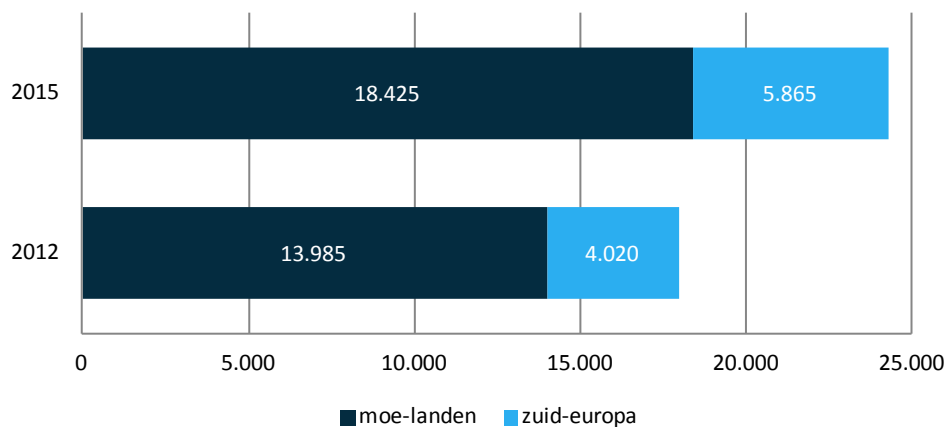
Figuur 4 Aantal eerste generatie Europese allochtonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015, in Haaglanden¹

¹ Van boven naar beneden: Delft, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar, Westland, Zoetermeer.

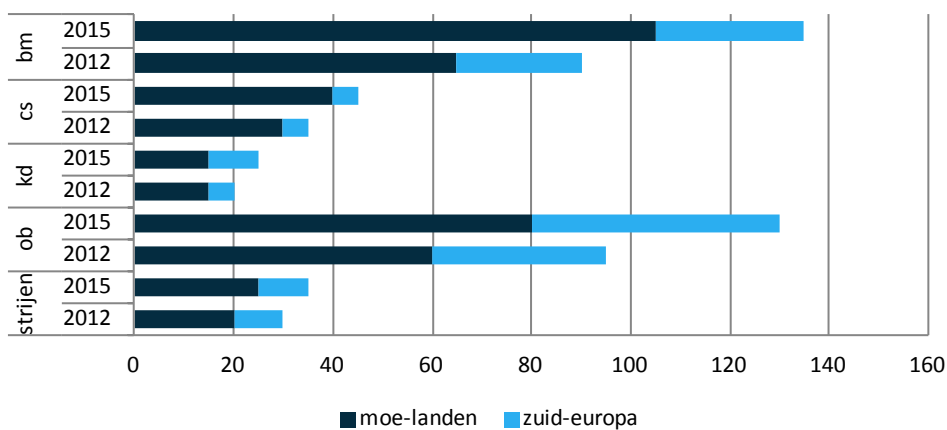
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Figuur 5 Aantal eerstegeneratie Europese alloctonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015, in Den Haag

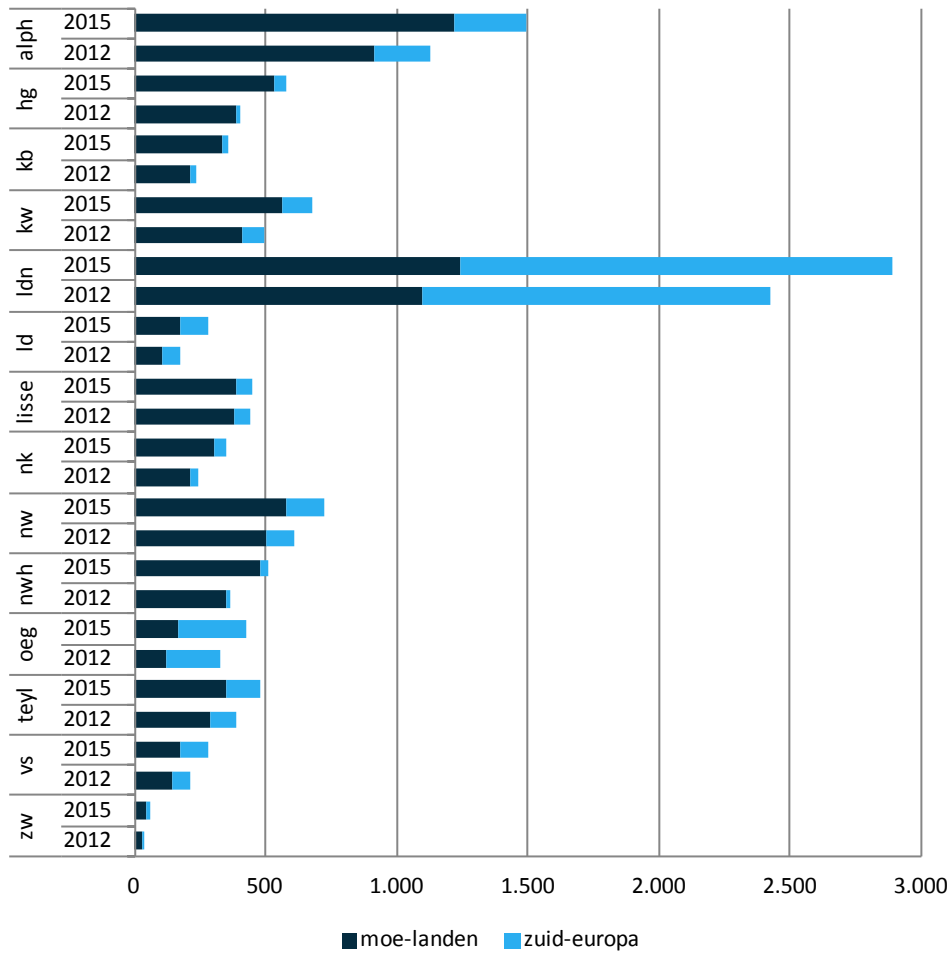
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Figuur 6 Aantal eerstegeneratie Europese alloctonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015, in de Hoeksche Waard¹

¹ Van boven naar beneden: Binnenmaas, Cromstrijen, Korendijk, Oud-Beijerland, Strijen.
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

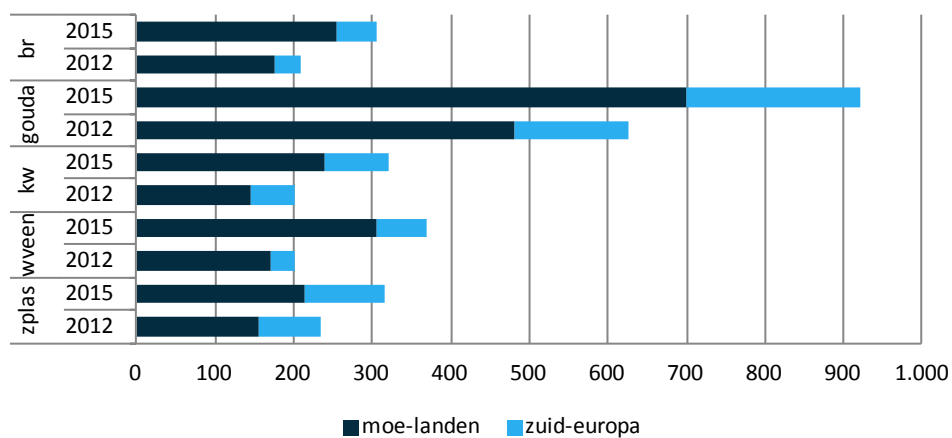
Figuur 7 Aantal eerstegeneratie Europese allochtonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015, in Holland Rijnland¹

¹ Van boven naar beneden: Alphen aan den Rijn, Hillegom, Kaag en Braassem, Katwijk, Leiden, Leiderdorp, Lisse, Nieuwkoop, Noordwijk, Noordwijkerhout, Oegstgeest, Teylingen, Voorschoten, Zoeterwoude. Alphen aan den Rijn is een fusiegemeente van Alphen aan den Rijn, Boskoop en Rijnwoude.

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

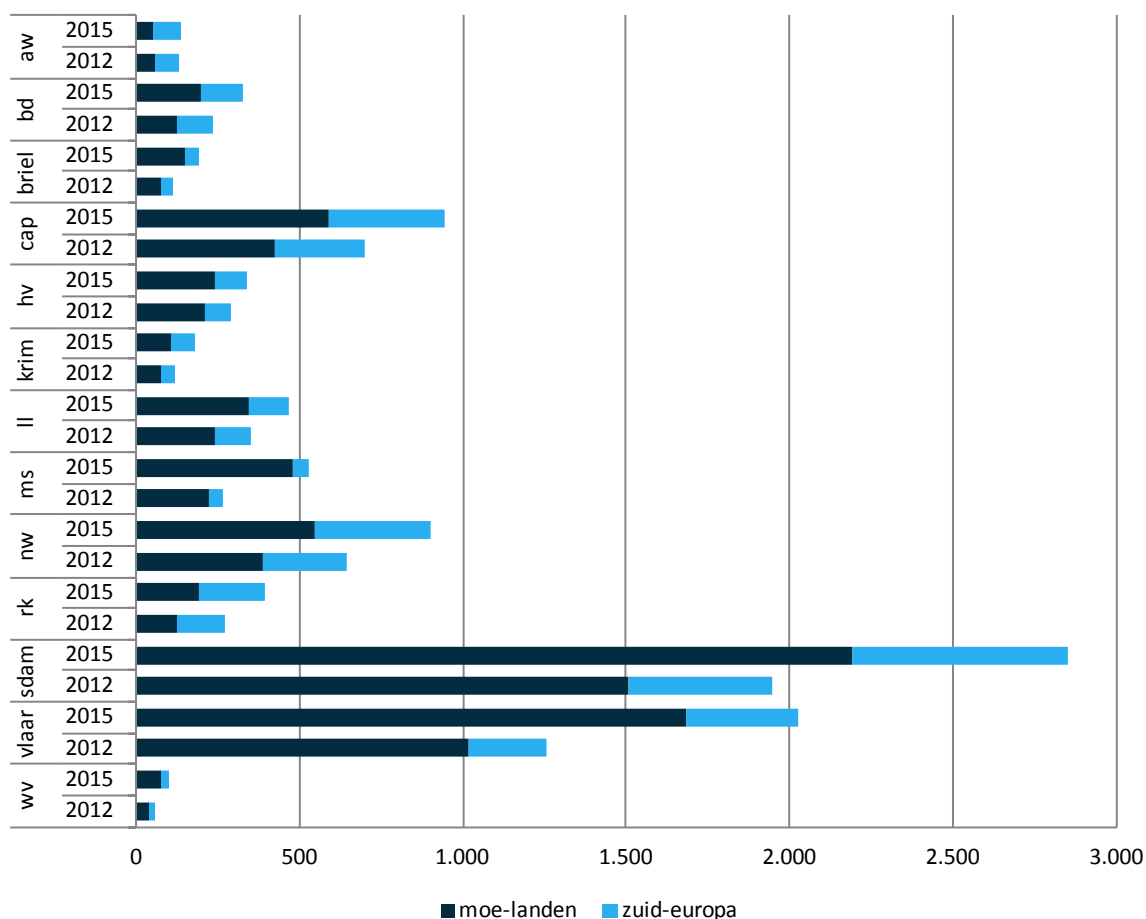
Figuur 8 Aantal eerstegeneratie Europese allochtonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015, in Midden-Holland¹

¹ Van boven naar beneden: Bodegraven-Reeuwijk, Gouda, Krimpenerwaard, Waddinxveen, Zuidplas. Krimpenerwaard is een fusiegemeente van Bergambacht, Nederlek, Oudekerk, Schoonhoven, Vlist.

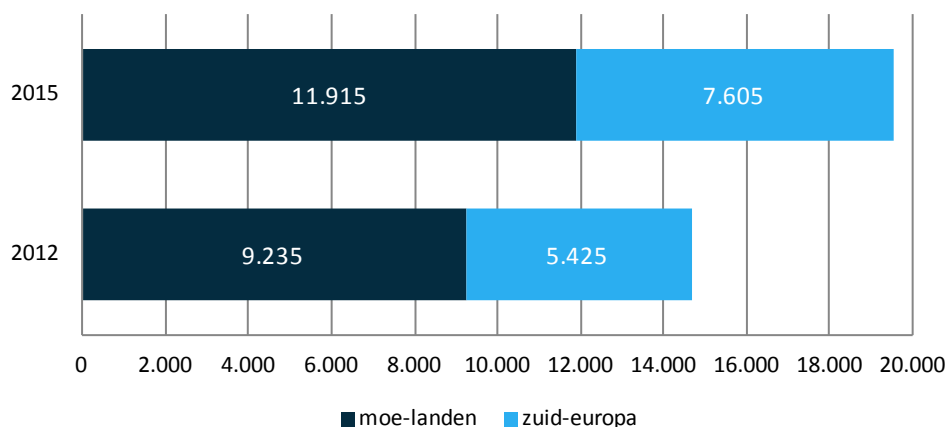
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Figuur 9 Aantal eerstegeneratie Europese allochtonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015, in stadsregio Rotterdam¹

¹ Van boven naar beneden: Albrandswaard, Barendrecht, Brielle, Capelle aan den IJssel, Hellevoetsluis, Krimpen aan den IJssel, Lansingerland, Maassluis, Nissewaard, Ridderkerk, Schiedam, Vlaardingen, Westvoorne. Nissewaard is een fusiegemeente van Bernisse en Spijkenisse.
bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Figuur 10 Aantal eerstegeneratie Europese allochtonen ingeschreven in het BRP in 2012-2015, in Rotterdam

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Vergelijking met gemeentelijke cijfers

Wanneer we de cijfers vergelijken met eigen gegevens van gemeenten over het aantal in de BRP geregistreerde arbeidsmigranten in de regio Rotterdam en Holland Rijnland, valt het volgende op:

- Voor de hele stadsregio ligt het aantal geregistreerde arbeidsmigranten in vergelijking met de maatwerkgegevens van het CBS uit 2015 over eerstegerenatieallochtonen gemiddeld 14% hoger. Dit beeld is echter verschillend per gemeente.
Mogelijke verklaringen voor de verschillen, naast een andere peildatum, zijn:
 - gemeenten hebben niet alleen gegevens aangeleverd over eerstegerenatieallochtonen, maar ook tweedegerenatieallochtonen zijn hierin meegenomen (deze verklaring lijkt in ieder geval voor enkele gemeenten op te gaan);
 - gegevens over REVA zijn meegenomen in de aantallen van de gemeenten zelf;
 - er zijn verschillen in de gehanteerde leeftijdscategorieën.

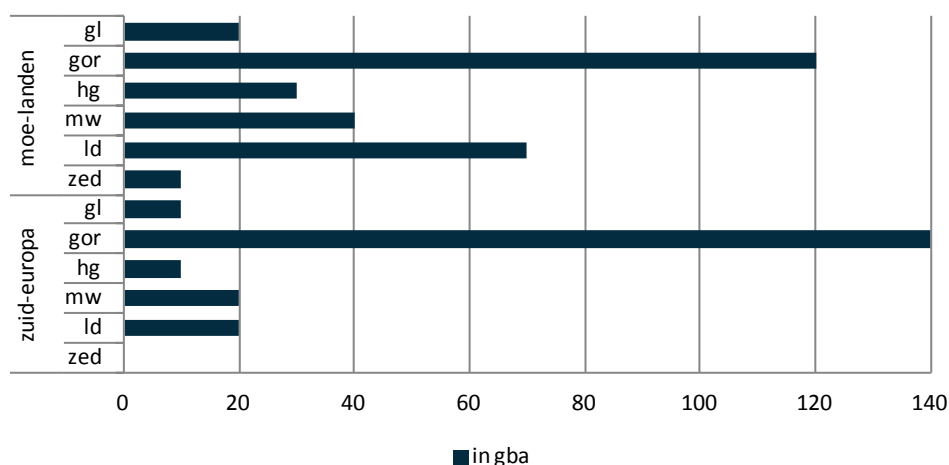
Voor zover er gegevens door gemeenten in Holland Rijnland zijn aangeleverd voor de voortgangsrapportage van het Ministerie van BZK, is de afwijking gemiddeld minder dan 5%.

De gemeente Zoetermeer heeft ook onderzoek gedaan naar MOE-landers van 2001-2015 (Kalisvaart 2015). Hier wijken de cijfers eveneens van de hierboven gepresenteerde gegevens af. De cijfers wijken af vanwege verschil in definities en leeftijdsindelingen. Het onderzoek van de gemeente presenteert het totaal aantal MOE-landers dat op 1 januari 2015 in Zoetermeer woont (1.040 in 2015), wij presenteren het aantal eerste generatieallochtonen van 15 tot 65 jaar (840 in 2015). De trend zowel in het onderzoek van de gemeente Zoetermeer als het onderzoek van het Verwey-Jonker Instituut is dat het aantal MOE-landers toeneemt en dat Polen, Roemenen en Hongaren de grootste groepen zijn.

Bijlage 2

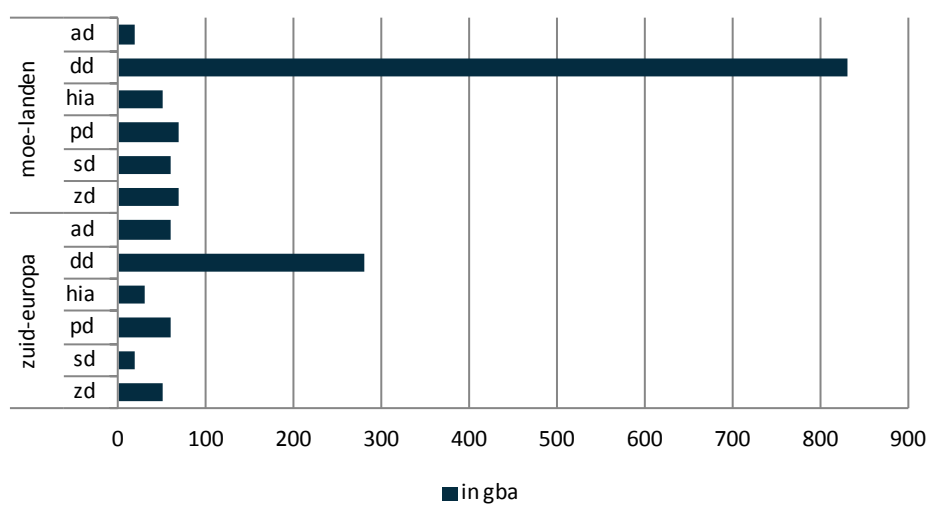
Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in GBA in 2012 per gemeente per regio

Figuur 1 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in Alblasserwaard-Vijfheerenlanden¹

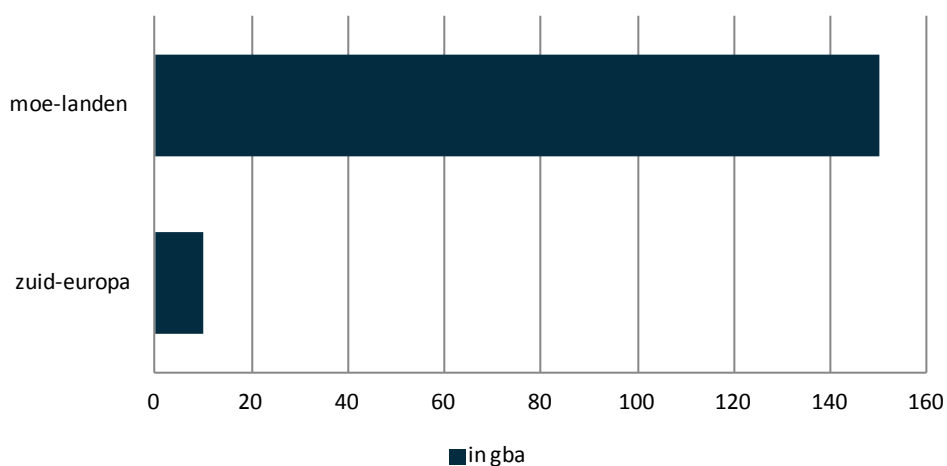
¹ Van boven naar beneden: Giessenlanden, Gorinchem, Hardinxveld-Giessendam, Molenwaard, Leerdam, Zederik, Molenwaard is een fusiegemeente van Graafstroom, Liesveld en Nieuw-Lekkerland.
bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympaan Instituut 2016

Figuur 2 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in Drechtsteden¹

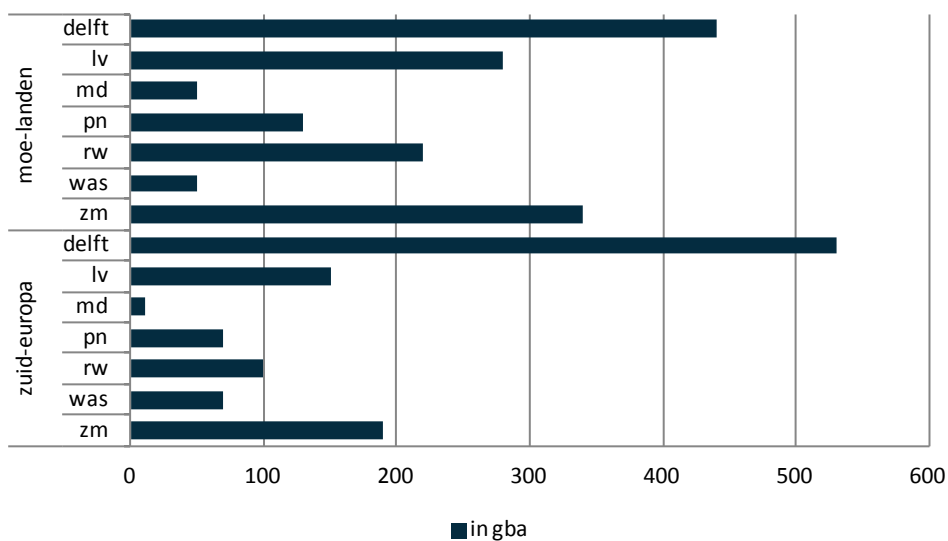
¹ Van boven naar beneden: Alblasterdam, Dordrecht, Hendrik-Ido-Ambacht, Papendrecht, Sliedrecht, Zwijndrecht.
bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympaan Instituut 2016

Figuur 3 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in Goeree-Overflakkee

bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympaan Instituut 2016

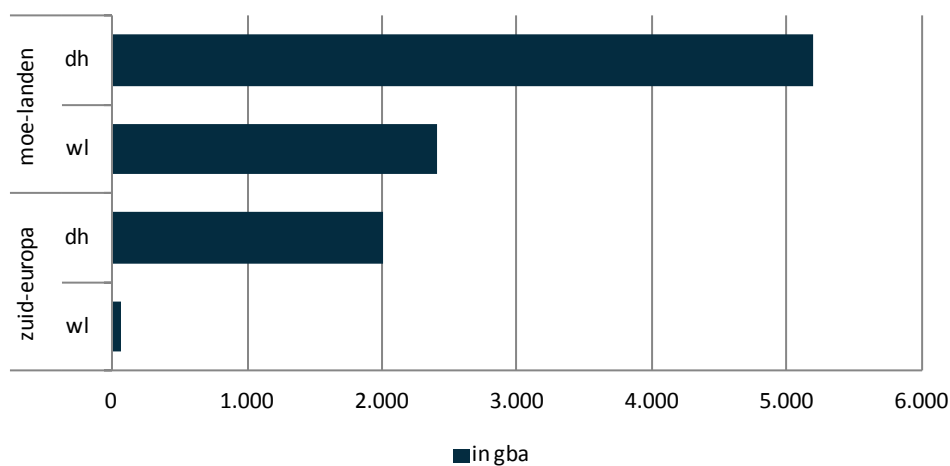
Figuur 4 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in Haaglanden (exclusief Den Haag en Westland)¹

¹ Van boven naar beneden: Delft, Leidschendam-Voorburg, Midden-Delfland, Pijnacker-Nootdorp, Rijswijk, Wassenaar, Westland, Zoetermeer.

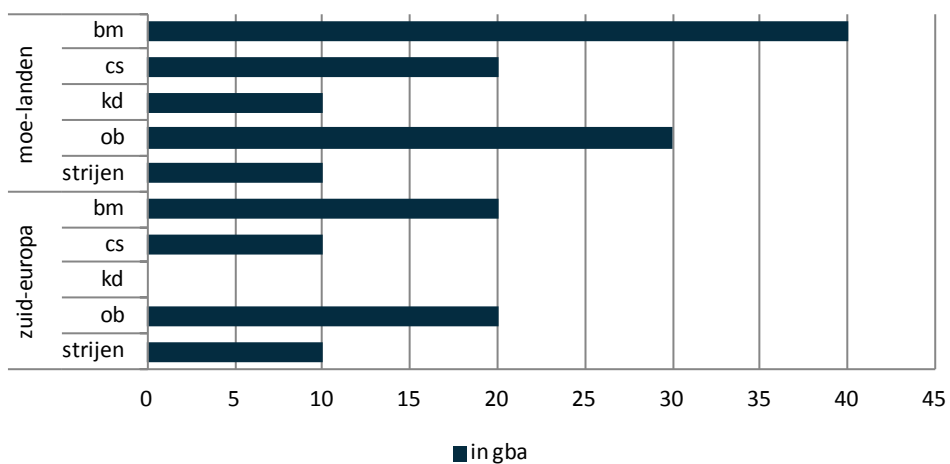
bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympaan Instituut 2016

Figuur 5 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in Den Haag en Westland

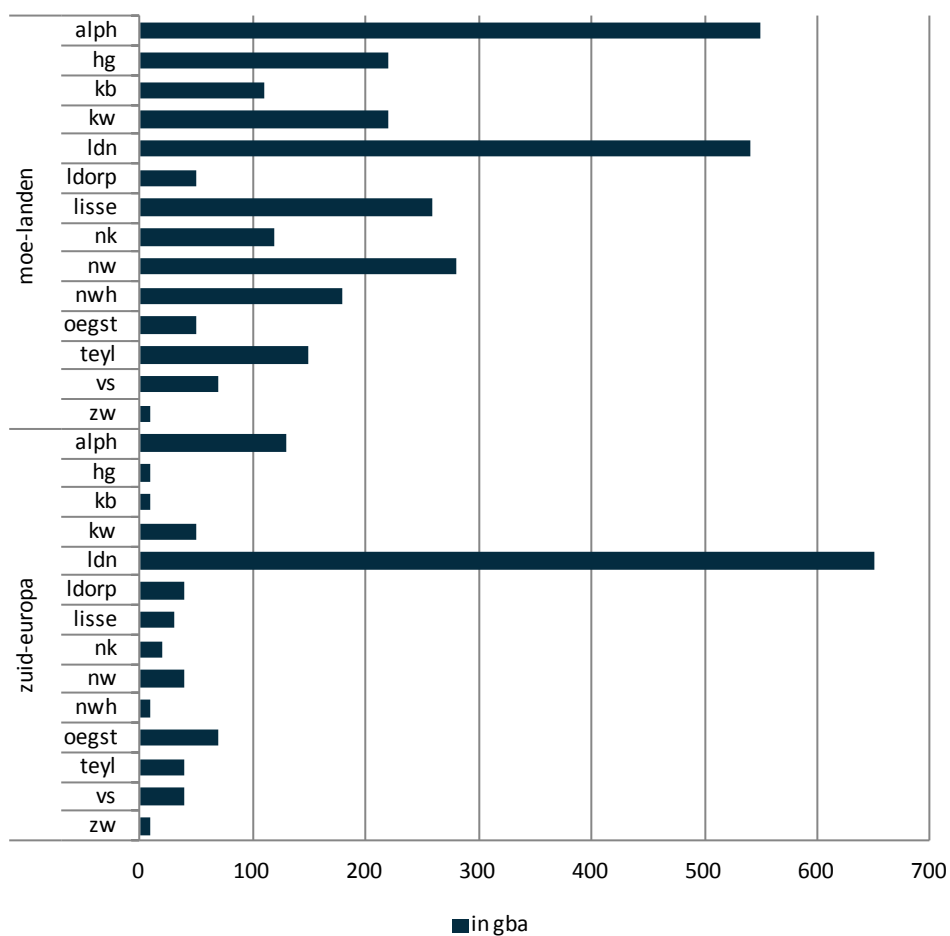
bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympan Instituut 2016

Figuur 6 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in Hoeksche Waard¹

¹ Van boven naar beneden: Binnenmaas, Cromstrijen, Korendijk, Oud-Beijerland, Strijen.
bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympan Instituut 2016

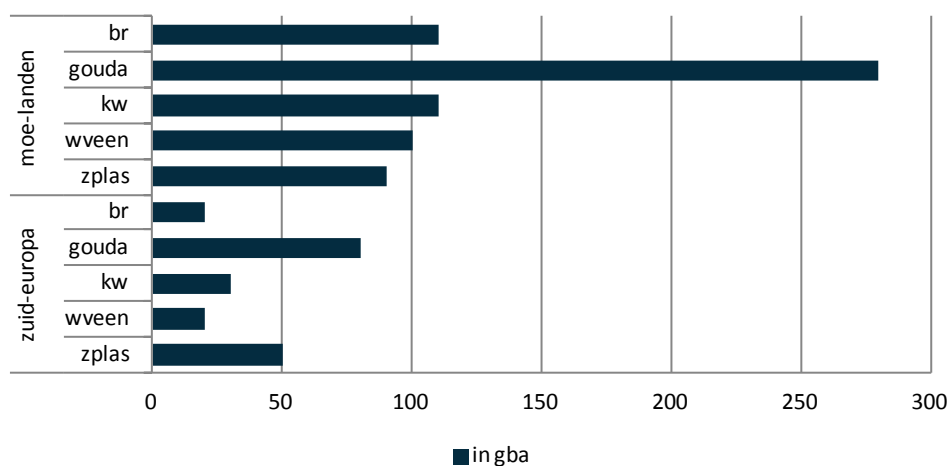
Figuur 7 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in Holland Rijnland¹

¹ Van boven naar beneden: Alphen aan den Rijn, Hillegom, Kaag en Braassem, Katwijk, Leiden, Leiderdorp, Lisse, Nieuwkoop, Noordwijk, Noordwijkerhout, Oegstgeest, Teylingen, Voorschoten, Zoeterwoude. Alphen aan den Rijn is een fusiegemeente van Alphen aan den Rijn, Boskoop en Rijnwoude.

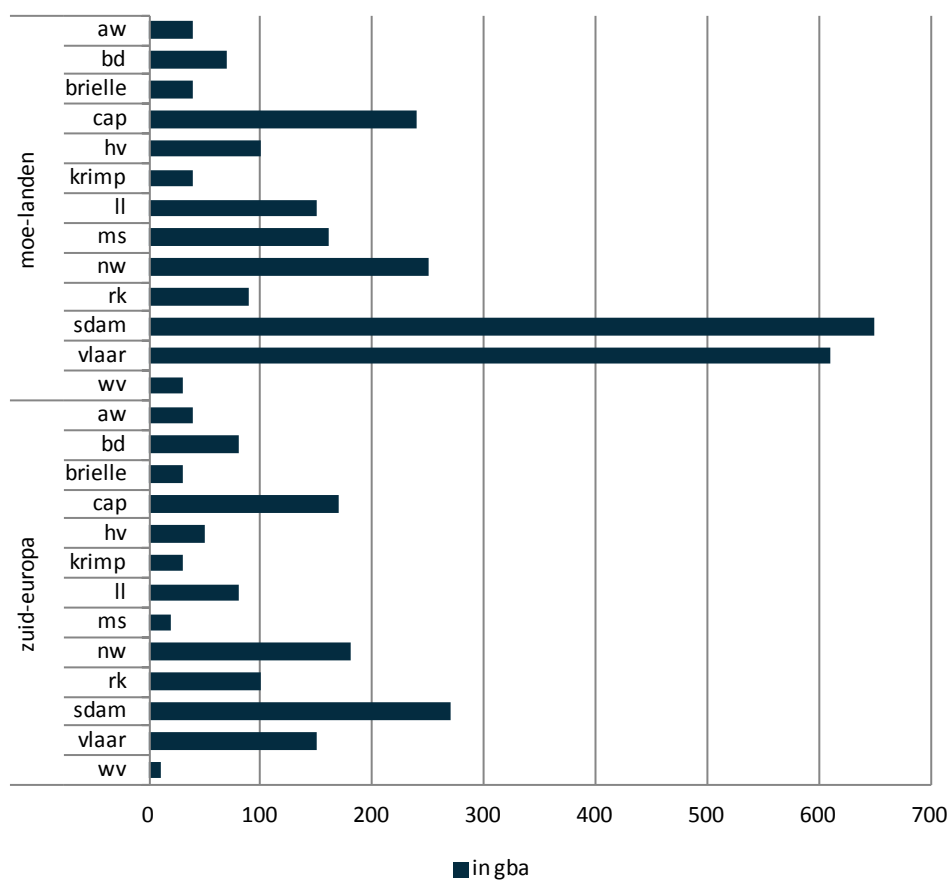
bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympaan Instituut 2016

Figuur 8 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in Midden-Holland¹

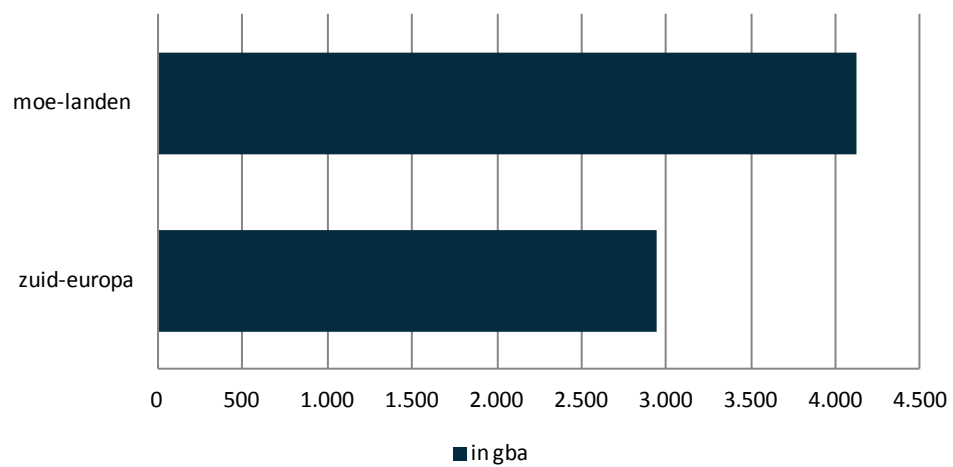
¹ Van boven naar beneden: Bodegraven-Reeuwijk, Gouda, Krimpenerwaard, Waddinxveen, Zuidplas, Krimpenerwaard is een fusiegemeente van Bergambacht, Nederlek, Oudekerk, Schoonhoven, Vlist.
bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympan Instituut 2016

Figuur 9 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in stadsregio Rotterdam (exclusief Rotterdam)¹

¹ Van boven naar beneden: Albrandswaard, Barendrecht, Brielle, Capelle aan den IJssel, Hellevoetsluis, Krimpen aan den IJssel, Lansingerland, Maassluis, Nissewaard, Ridderkerk, Schiedam, Vlaardingen, Westvoorne. Nissewaard is een fusiegemeente van Bernisse en Spijkenisse.
bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympan Instituut 2016

Figuur 10 Aantal geregistreerde arbeidsmigranten in 2012, in Rotterdam

bron: Schulte, Verschuren 2014; bewerking Tympaan Instituut 2016

B Bijlage 3

Raming arbeidsmigranten geregistreerd in BRP in 2015 per gemeente per regio

In de onderstaande tabellen zijn de cijfers per gemeenten afgerond op tien, de cijfers per regio op vijftig.

Tabel 1 Raming aantal geregistreerde arbeidsmigranten in BRP in 2015 in Alblasserwaard-Vijfheerenlanden

gemeente	moe	zuid-europa	totaal geregistreerd in brp
giessenlanden	30	10	50
gorinchem	170	210	660
hardinxveld-giessendam	60	10	70
molenwaard	50	40	90
leerdam	100	30	420
zederik	10	0	10
totaal alblasserwaard-vijfheerenlanden	450	300	1.300

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Tabel 2 Raming aantal geregistreerde arbeidsmigranten in BRP in 2015 in Drechtsteden

gemeente	moe	zuid-europa	totaal geregistreerd in brp
alblasserdam	30	90	120
dordrecht	1.220	450	2.420
hendrik-ido-ambacht	60	40	220
papendrecht	100	80	320
sliedrecht	90	30	260
zwijndrecht	110	80	1.120
totaal drechtsteden	1.600	750	4.500

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Tabel 3 Raming aantal geregistreerde arbeidsmigranten in BRP in 2015 in Goeree-Overflakkee

gemeente	moe	zuid-europa	totaal geregistreerd in brp
goeree-overflakkee	200	0	650

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Tabel 4 Raming aantal geregistreerde arbeidsmigranten in BRP in 2015 in Haaglanden

gemeente	moe	zuid-europa	totaal geregistreerd in brp
delft	540	640	1.170
leidschendam-voorburg	370	220	590
midden-delfland	50	20	270
pijnacker-nootdorp	150	90	360
rijswijk	300	160	1.290
den haag	6.840	2.920	14.670
wassenaar	110	100	210
westland	3.000	80	8.700
zoetermeer	460	250	970
totaal haaglanden	11.800	4.450	28.250

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Tabel 5 Raming aantal geregistreerde arbeidsmigranten in BRP in 2015 in Hoeksche Waard

gemeente	moe	zuid-europa	totaal geregistreerd in brp
binnenmaas	60	20	250
cromstrijen	30	10	40
korendijk	10	0	10
oud-beijerland	40	30	70
strijen	10	10	20
totaal hoeksche waard	150	50	400

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Tabel 6 Raming aantal geregistreerde arbeidsmigranten in BRP 2015 in Holland Rijnland

gemeente	moe	zuid-europa	totaal geregistreerd in brp
alphen aan den rijn	730	160	1.700
hillegom	310	20	600
kaag en braassem	170	10	180
katwijk	300	70	790
leiden	610	800	2.220
leiderdorp	80	60	150
lisse	260	30	600
nieuwkoop	170	30	200
noordwijk	320	60	610
noordwijkerhout	250	20	960
oegstgeest	70	90	160
teylingen	180	50	600
voorschoten	90	60	140
zoeterwoude	20	20	40
totaal holland rijland	3.600	1.500	8.950

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Tabel 7 Raming aantal geregistreerde arbeidsmigranten in BRP in 2015 in Midden-Holland

gemeente	moe	zuid-europa	totaal geregistreerd in brp
bodegraven-reeuwijk	160	30	630
gouda	410	120	680
krimpenerwaard	180	40	720
waddinxveen	180	40	580
zuidplas	120	60	330
totaal midden-holland	1.050	300	2.950

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

Tabel 8 Raming aantal geregistreerde arbeidsmigranten in BRP in 2015 in stadsregio Rotterdam

gemeente	moe	zuid-europa	totaal geregistreerd in brp
albrandswaard	40	50	180
barendrecht	110	90	690
brielle	80	30	310
capelle aan den ijssel	330	220	690
hellevoetsluis	110	60	180
krimpen aan den ijssel	60	50	110
lansingerland	220	90	1.880
maassluis	340	30	580
nissewaard	350	250	1.160
ridderkerk	140	140	430
rotterdam	5.320	4.120	13.080
schiedam	950	410	1.790
vlaardingen	1.010	220	1.890
westvoorne	60	10	70
totaal stadsregio rotterdam	9.100	5.750	23.050

bron: Schulte, Verschuren 2014, Roovers, Schreven 2015; bewerking Tympaan Instituut 2016

B Bijlage 4

Overzicht voorbeelden

Tabel 1 Overzicht voorbeelden flexibele huisvesting arbeidsmigranten in Zuid-Holland

naam	capaciteit	doelgroep: eu-migrant	doelgroep: gemengd	short stay	mid-stay	beproefd (> 2 jaar)	nieuw (< 2 jaar)	oorsprong huisvesting
budget hotel, hazerswoude-rijndijk	54		x	x	x		x	voormalig hotel
de lus, zwijndrecht	100		x		x	x		voormalig seniorencomplex
ibishotel, leiderdorp	136	x		x			x	voormalig hotel
valkenhof hoog vlaardingen	130			x		x		voormalig seniorenflat
migrantenhotel, boskoop	350	x		x			x	herontwikkeling kantoor en nieuwbouw
coenecoop college, waddinxveen							x	voormalige school
flexhotel zuiderpark, rotterdam	275	x		x	x	x		voormalig hotel
short stay facility, dordrecht	189		x	x	x	x		voormalig verzorgingshuis
hotel westland, maasdijk	131	x		nb	nb	x		nieuwbouw
wooncomplex jobcenter haaglanden, den haag	324	x		nb	nb	x		nieuwbouw
businesspark plaspoelpolder, rijswijk	62		x				x i.o.	nb
mixx inn, den haag	115		x	x		x		voormalig verzorgingshuis
polenhotel haagse laak, den haag	190	x		x	x	x		nieuwbouw
kleinschalig wonen staedion, den haag	131	x		x	x	x		woningen uit sociale huur en vrije sector
trampoline, noordwijkerhout	144		x	x			x	nieuwbouw

nb=niet bekend, i.o.=in ontwikkeling

bron: [flexwonenarbeidsmigranten.nl](#), Van der Velden et al 2016, Craats 2013a

Tabel 2 Overzicht voorbeelden flexibele huisvesting arbeidsmigranten buiten Zuid-Holland

naam	aantal woningen	doelgroep: eu-migrant	doelgroep: gemengd	short stay	mid-stay	beproefd (>2 jaar)	nieuw (< 2 jaar)	oorsprong huisvesting
genderhof, eindhoven	190		x	x	x	x		verzorgingshuis, dat kampt met leegloop
de saffier, utrecht	428		x	x	x			verzorgingshuis, dat kampt met leegloop
irenehof, peel en maas	48		x	x	x	x		demontabel wooncomplex
villapark het lage veld, hoge hexel	140	x		nb	nb		x	omvorming recreatiewoningen
drieslag, dronten	280	x		nb	nb		x	voormalige studentencomplexen
huisvesting arbeidsmigranten, wormerveer	110	x		x	x		x	voormalig verzorgingshuis
kleinschalige complexen, roosendaal	48	x		nb	nb	x		vervallen woonhuizen
kamergewijze verhuur, spreiding over meerdere kernen borsele	66	x		nb	nb	x		reguliere woningvoorraad

nb=niet bekend

bron: flexwonenarbeidsmigranten.nl, Van der Velden et al 2016, Craats 2013a, 2015

bezoekadres

Anna van Saksenlaan 51
2593 HW Den Haag

postadres

Postbus 93010
2509 AA Den Haag

contact

www.tympaan.nl
info@tympaan.nl
[@tympaan_inst](https://twitter.com/tympaan_inst)
070 3371000

huisvesting arbeidsmigranten

de vraag naar, het aanbod aan en de mogelijke rollen en taken van de provincie zuid-holland

nummer: 0794

prijs: € 11,85

deze publicatie is mede mogelijk gemaakt door steun van de provincie Zuid-Holland

